

Gevangen in liefde of betoverd door leugens?

Een vergelijking van een moderne en zeven middeleeuwse beschrijvingen van de relatie van Merlijn en Nimiane, die leidt tot de gevangenzetting van Merlijn.

Mieke van Manen

Schapensteeg 2a

2312 DB Leiden

tel.: 06-51731038

e-mail: miekevanmanen@yahoo.com

studentnr.: 3090515

Afstudeerscriptie

Master Middeleeuwse Studies

Docent: Dr. F.P.C. Brandsma

Universiteit Utrecht

29 mei 2007

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Merlijntraditie	5
§1.1 <i>Van Myrddin tot Merlijn</i>	5
§1.2 <i>Teksten</i>	6
Hoofdstuk 2: Verleiding	11
§2.1 <i>De eerste ontmoeting</i>	11
§2.2 <i>Merlijns liefde voor Nimiane</i>	12
§2.3 <i>Merlijns pogingen om Nimiane te verleiden</i>	15
§2.4 <i>Nimiane verleidt Merlijn tot het geven van magielessen</i>	18
Hoofdstuk 3: Magielessen	24
Hoofdstuk 4: Merlijns onmacht om zijn gevangenzetting te voorkomen	34
§ 4.1 <i>Merlijns kennis van zijn gevangenzetting</i>	34
§ 4.2 <i>Verklaringen voor Merlijns onmacht</i>	37
Hoofdstuk 5: Gevangenzetting	46
§5.1 <i>Nimianes redenen voor de gevangenzetting</i>	46
§5.2 <i>Beschrijving van de gevangenzetting</i>	49
§5.3 <i>Merlijns reactie op zijn gevangenzetting</i>	54
§5.4 <i>Reactie van anderen op Merlijns gevangenzetting</i>	57
Conclusie	60
Bronnen en literatuur	67
Illustratieverantwoording	70
Appendix I: tabel	71

Inleiding

Een wijze man met magische krachten laat zich door een jonge vrouw gevangen zetten. Hij weet dat ze van plan is hem op te sluiten en leert haar zelfs de magie waarmee ze haar plan kan uitvoeren. Dit lijkt dwaas en ongeloofwaardig, maar toch was het vanaf het begin van de dertiende eeuw tot aan het eind van de Middeleeuwen een populair thema van een aantal literaire teksten. De man, die zowel wijs als dwaas is, kennen we onder de naam Merlijn en de jonge vrouw die hem opsluit, zal ik Nimiane noemen, naar een van de vele varianten op haar naam. Het verhaal over Merlijn en Nimiane, waarvan verschillende versies bestaan, roept veel vragen op. Waarom doet Merlijn niets om zijn opsluiting te voorkomen? Hoe krijgt Nimiane hem zover dat hij haar de magie leert waarmee ze hem kan opsluiten? Waarom vindt die opsluiting plaats? Dit is slechts een kleine greep uit de grote hoeveelheid vragen waarop ik een antwoord zal proberen te vinden door te bekijken hoe de verschillende teksten de periode tussen de eerste ontmoeting van Merlijn en Nimiane en Merlijns gevangenzetting beschrijven. Door die teksten met elkaar te vergelijken hoop ik bovendien te ontdekken of er in de loop van de Middeleeuwen veranderingen zijn opgetreden in het verhaal en de motivering van de gebeurtenissen.

De Middeleeuwse teksten die de opsluiting van Merlijn door Nimiane beschrijven, zijn drie dertiende-eeuwse teksten in het Oudfrans, te weten de *Lancelot en Prose*, de *Estoire de Merlin* en de *Suite du Merlin*, de Middelnederlandse *Merlijncontinuatie* uit de veertiende eeuw en drie Middelenlengelse teksten uit de vijftiende eeuw. De Middelenlengelse teksten zijn bekend onder de namen *Merlin*, *Prose Merlin* en *Le morte d'Arthur*. Omdat het mogelijk een interessant contrast biedt, zal ik naast de teksten uit de Middeleeuwen ook een meer hedendaagse visie op het verhaal bespreken, namelijk de roman *The last enchantment* van Mary Stewart. Over deze teksten zal meer te lezen zijn in het eerste hoofdstuk, waarin ook een korte uiteenzetting van de herkomst en ontwikkeling van het Merlijnverhaal gegeven zal worden.

Om de tekstvergelijking overzichtelijk te houden, heb ik het verhaal over Merlijn en Nimiane opgedeeld in drie delen. Dit zijn de verleiding, de magielessen en de gevangenzetting. Bij het eerste thema zal de eerste ontmoeting van Merlijn en Nimiane besproken worden, evenals hun gevoelens voor elkaar en de manier waarop Nimiane Merlijn overhaalt haar magielessen te geven. Waarom Nimiane magie wil leren en hoe de tijd waarin Merlijn Nimiane onderwijs geeft, verloopt, zal behandeld worden bij de bestudering van de

magielessen. Bij het bespreken van het laatste deel, de opsluiting, zal er aandacht zijn voor Nimianes redenen voor de gevangenzetting van Merlijn en voor de uitvoering van en Merlijns reactie op die opsluiting.

Ik wil me voornamelijk richten op Nimianes rol in Merlijns ondergang, omdat haar kant van het verhaal in de wetenschap tot nu toe onderbelicht is gebleven, zeker in verhouding tot de vele onderzoeken die naar het Merlijnpersonage gedaan zijn. Toch wil ik het interessante thema van Merlijns onmacht en dwaasheid niet onbehandeld laten. Daarom zal ik in een afzonderlijk hoofdstuk beschrijven wat Merlijn weet over zijn opsluiting en waarom hij niets doet om die te voorkomen.

Voor alle genoemde elementen zal uitgelegd worden hoe ze in de teksten beschreven zijn en zullen de verschillen en overeenkomsten tussen die beschrijvingen aangegeven worden. Uiteindelijk zal in de conclusie, naast een overzicht van het vergelijkingsonderzoek, aangegeven worden welke veranderingen er in de loop van de Middeleeuwen zijn opgetreden in de weergave van het verhaal over Merlijn en Nimiane.

1. Merlijntraditie

1.1 Van Myrddin tot Merlijn

Het Merlijnverhaal vindt zijn oorsprong in de Keltische orale traditie. Volgens die traditie zou in de vroege Middeleeuwen een Britse ziener, genaamd Myrddin, geleefd hebben. In het Welsh zijn gedichten overgeleverd waarin over deze Myrddin gesproken wordt. Ook is er een overlevering over een koning Myrddin die zich in 573 depressief terugtrok in het Caledonische woud. Myrddin wordt afwisselend beschreven als krankzinnige man die in het bos leeft en als wijze man met toekomstkennis. De latere Merlijn is een combinatie van deze twee personages.¹

Nennius schreef aan het begin van de negende eeuw in zijn *Historia Brittonum* over een vaderloos kind dat raad geeft aan de Britse koning Vortigern.² In de *Historia regum Britanniae* uit 1136 combineerde Geoffrey dit personage met de verschillende Myrddinfiguren uit de Welshe orale traditie en gaf hij zijn creatie de Latijnse naam Merlinus. Eerder had Geoffrey al over Merlijn als profeet geschreven in de *Prophetiae Merlini*. Rond 1150 schreef hij de *Vita Merlini*. In dit boek gaf hij een uitgebreide beschrijving van het leven van Merlijn.³ De Merlijn van Monmouth is een slimme man met voorspellende gaven en bovennatuurlijke krachten, maar hij heeft ook periodes van waanzin, waarin hij zich in het bos terugtrekt.⁴

Merlijn

Robert de Boron schreef aan het eind van de twaalfde eeuw een trilogie in vers met de *Merlin* als middelste deel. De overige delen zijn *Joseph d'Armathie* en *Perceval*. Robert de Boron baseerde zijn beschrijving van Merlijn op de teksten van Geoffrey van Monmouth, maar gaf Merlijn bovendien een duivelse en een goddelijke kant, omdat dat paste bij de

¹ W.P. Gerritsen, 'Merlijn' in: W.P. Gerritsen en A.G. van Melle, ed., *Van Aiol tot de Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst* (Nijmegen 1993) p. 227-235, aldaar 229.

² Gerritsen, 'Merlijn', 229.

³ Gerritsen, 'Merlijn', 227.

⁴ Gerritsen, 'Merlijn', 228.

christelijke thematiek van zijn driedelige cyclus.⁵ In deze tekst kreeg Merlijn voor het eerst kennis van het verleden van de duivel en kennis van de toekomst van God.⁶

Nimiane komt in deze verhalen over Merlijn nog niet voor. In de *Vita Merlini* wordt Merlijn wel gevangengezet in opdracht van een vrouw, maar deze vrouw heet geen Nimiane en gebruikt geen magie om Merlijn vast te houden. In deze tekst ketenen Merlijns zus Ganieda en haar echtgenoot hem vast, omdat ze niet langer willen dat hij als een wildeman in het bos leeft. In de *Vita Merlini* komt Merlijn weer vrij uit zijn gevangenschap.⁷ Pas in de Merlijnteksten die ontstonden na de *Merlin* van Robert de Boron verschijnt Nimiane in het leven van Merlijn. Die teksten zullen hieronder kort geïntroduceerd worden. De overige Merlijnteksten zijn voor dit onderzoek niet relevant en zullen daarom niet behandeld worden.

1.2 Teksten

1.2.1 *Estoire de Merlin*⁸

De *Estoire de Merlin* is een combinatie van twee Oudfranse prozateksten: de *Merlin en prose* en de *Suite-Vulgate du Merlin*.

De *Merlin en prose* is een prozabewerking van de *Merlin* die Robert de Boron rond 1205 in versvorm schreef.⁹ De vers-*Merlin* is grotendeels verloren gegaan, maar de prozabewerking van omstreeks 1210 is wel overgeleverd. Deze tekst werd opgenomen in de cyclus die bekend is onder de namen *Vulgaatcyclus*, *Lancelot-Graal* en *Pseudo-Map cyclus* en die naast deze tekst ook *L'estoire dou Saint Graal*, *Le Lancelot*, *La queste dou Saint Graal* en *La Mort Artu* bevat. Deze cyclus ontstond in de periode van 1210 tot 1235 en presenteerde het geheel van Arthurverhalen als historische werken, maar wilde ook een religieuze boodschap overdragen.¹⁰

De *Suite-Vulgate du Merlin* is, van de teksten die samen de *Vulgaatcyclus* vormen, de tekst die het laatst geschreven is. Deze tekst werd geschreven om de *Merlin en prose* en de

⁵ Annie Combes, 'The Merlin and its Suite' in: Carol Dover, ed., *A companion to the Lancelot-Grail cycle* (Cambridge 2003) p. 75-86, aldaar 77.

⁶ Gerritsen, 'Merlijn', 231.

⁷ Geoffrey of Monmouth, *Vita Merlini*, ed. Basil Clarke (Cardiff 1973) 65.

⁸ Gebruikte editie: *The vulgate version of the arthurian romances. Vol II: Lestoire de Merlin*, ed. H. Oskar Sommer (Washington 1908). Deze editie zal in het vervolg aangeduid worden met S II.

⁹ *The vulgate version of the arthurian romances. Vol I: Lestoire del Saint Graal*, ed. H. Oskar Sommer (Washington 1909) vii en Combes, 'The Merlin and its Suite', 75.

¹⁰ *Prose Merlin*, ed. John Conlee (Kalamazoo 1998) 9.

Lancelot beter op elkaar aan te laten sluiten. Zonder de *Suite-Vulgate* zouden deze teksten in de *Vulgaatcyclus* direct op elkaar volgen, terwijl ze inhoudelijk niet op elkaar aansluiten. Tussen beide teksten zit een groot chronologisch gat en de *Lancelot* bevat veel personages die niet in de *Merlin* voorkomen. Daarom begon rond 1235 een onbekende schrijver met het schrijven van een tekst om de twee verhalen op elkaar aan te laten sluiten. Deze schrijver maakte gebruik van de teksten, waarvan al besloten was dat ze in de cyclus zouden worden opgenomen, en verwees in zijn historische continuatie van de *Merlin* veelvuldig naar die teksten.¹¹

De episodes die ik zal bespreken, bevinden zich voornamelijk in het *Suite-Vulgate*deel van de *Estoire de Merlin*. In deze tekst wordt Nimiane Viviane genoemd en de Oudfranse vertaling van Merlijn is Merlin.

Er zijn zes manuscripten overgeleverd die de gehele Vulgaatcyclus bevatten. Het manuscript dat Sommer voor zijn editie gebruikt heeft, is rond 1316 ontstaan.¹² Dit handschrift bevat de korte versie van de *Suite-Vulgate*.¹³

1.2.2 Merlijncontinuatie¹⁴

Lodewijk van Velthem voltooide in 1326 dit vervolg op Jacob van Maerlants *Historie vanden Grale* en *Boec van Merline*. Velthems werk is een Middelnederlandse vertaling in verzen van de Oudfranse *Suite-Vulgate du Merlin*.¹⁵ Er bestaat nog veel onduidelijkheid over de grondtekst die Van Velthem gebruikte. Waarschijnlijk heeft hij gebruik gemaakt van een manuscript met de lange versie van de *Suite-Vulgate*, maar ook van handschriften die de verkorte versie van deze tekst bevatten.¹⁶

De overgeleverde fragmenten van de Middelnederlandse *Merlijncontinuatie* bevinden zich een Munsters handschrift uit 1380. De episodes die hier besproken zullen worden, zijn niet bewaard gebleven.¹⁷ Wel beschikken we over een Middelnederduitse vertaling van de Middelnederlandse tekst. Deze *umschreibung* is overgeleverd in de codex van

¹¹ Combes, 'The Merlin and its *Suite*', 83.

¹² S I, xxiii-xxvi. Gebruikte manuscript: Londen, British Museum, Add. Ms. 10292

¹³ *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de 'Lancelot en prose' overgeleverd in de 'Lancelotcompilatie'*. Pars 1, ed. Bart Besamusca en Ada Postma (Hilversum 1997) 144.

¹⁴ Gebruikte editie: Jacob van Maerlant, *Merlijn, naar het eenig bekende Steinforter handschrift uitgegeven door Johannes van Vloten* (Leiden 1880)

¹⁵ *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de 'Lancelot en prose' overgeleverd in de 'Lancelotcompilatie'*. Pars 2, ed. Bart Besamusca en Ada Postma (Assen 1991) 126.

¹⁶ Vgl. *Lanceloet. Pars 1*, ed. Besamusca en Postma, p. 142-152.

¹⁷ Vgl. voor de overgeleverde fragmenten T. Sodman, 'Die Münsterschen Fragmente von Lodewijks van Velthem *Boec van coninc Artur*', *Niederdeutsches Wort* 23 (1983) p. 39-81.

Burgersteinfurt¹⁸ uit circa 1425.¹⁹ Met behulp van dit handschrift heeft Johannes van Vloten een reconstructie gemaakt van de Middelnederlandse *Merlijncontinuatie*. Hij heeft de Middelnederduitse tekst weer terugvertaald naar het Middelnederlands. Omdat de inhoud van de tekst daarbij niet veranderd is, wordt deze reconstructie over het algemeen als betrouwbaar beschouwd.²⁰

1.2.3 *Merlin*²¹

Deze *Merlin* is een bewerking in Middelenlengelse verzen van de Oudfranse *Estoire de Merlin*. Henry Lovelich schreef de metrische *Merlin* rond 1450. Het is niet bekend welke versie van de Oudfranse tekst hij daarvoor gebruikte. Van de Middelenlengelse verstekst, waarin Merlijn als Merlyn gespeld is en Nimiane als Nymyane, is het laatste gedeelte verloren gegaan. Van Lovelichs werk kennen we daarom alleen het deel tot kort na aanvang van de magielessen.²²

1.2.4 *Prose Merlin*²³

De Middelenlengelse *Merlin* in proza is geschreven in 1450-1460. Deze tekst is eveneens een vertaling van de *Estoire de Merlin* en is de vroegste Arthurtekst in Middelenlengels proza.²⁴ Het is niet bekend wie de *Prose Merlin* geschreven heeft, maar de schrijver van deze tekst was niet dezelfde als de schrijver van de Middelenlengelse *Merlin* in versvorm. Ook hadden beide bewerkers een ander manuscript met de *Estoire de Merlin* als voorbeeldtekst.²⁵ Men vermoedt dat de schrijver van de *Prose Merlin* een veertiende-eeuws manuscript met de lange versie van de *Estoire* voor zich had liggen.²⁶ De *Prose Merlin* spreekt over Merlin en Nimiane en is, op enkele folia na, volledig overgeleverd in één manuscript.²⁷

¹⁸ Burgsteinfurter handschrift in de Fürst-zu-Bentheimschen Schlossbibliothek.

¹⁹ Jacob van Maerlant, *Historie van den Grale und Boek van Merline. Nach der Steinfurter Handschrift hrsg. von T. Sodmann* (Keulen 1980) 181.

²⁰ Vgl. Bart Besamusca, 'Velthems *Merlijn-continuatie*: de Munsterse fragmenten', *Nieuwe taalgids* 76 (1983) p. 27-42.

²¹ Gebruikte editie: Henry Lovelich, *Merlin. A middle-english metrical version of a french romance*, ed. Ernst A. Kock (Londen 1932).

²² Cambridge, Corpus Christi college, Ms. 80.

²³ Gebruikte editie: *Prose Merlin*, ed. John Conlee (Kalamazoo 1998).

²⁴ *Prose Merlin*, ed. Conlee, 1.

²⁵ *Merlin or the early history of king Arthur: a prose romance*, ed. William Mead en Henry Wheatley (Londen 1899) lxiii.

²⁶ *Merlin*, ed. Mead en Wheatley, cxxxvi-clxxxiv en *Lanceloet. Pars 1*, ed. Besamusca en Postma, 143.

²⁷ Cambridge University Library MS Ff.3.11.

*Lancelot en prose*²⁸

De *Lancelot en prose*, waarin het gehele leven van Lancelot beschreven is, is waarschijnlijk in 1215-1220 ontstaan.²⁹ Een van de bronnen die de onbekende schrijver gebruikte, was *Le chevalier de la charrette* van Chrétien de Troyes. Het verhaal van Lancelot werd in de prozatekst in een historische context geplaatst.³⁰ Omstreeks 1220-1225 werd de *Lancelot en prose* zonder veel veranderingen opgenomen in de *Lancelot-Queeste-Morte*, die na een latere uitbreiding de *Vulgaatcyclus* genoemd zou worden.³¹ In deze Oudfranse prozatekst wordt gesproken over Merlin en Niniene.

*Huth-Merlin*³²

In 1235-1240 werd de *Suite du Merlin* geschreven. Deze tekst is, net als de *Suite-Vulgate du Merlin*, een voortzetting in Oudfrans proza van de *Merlin en prose*. De schrijver van deze romantische continuatie veinsde Robert de Boron te zijn, waarmee hij het werk als vervolg op diens *Merlin* presenteerde en het autoriteit gaf. De werkelijke auteur van deze tekst over Merlin en Nivene is niet bekend.

De *Suite du Merlin* is overgeleverd in een aantal manuscripten, waarvan het *Huth*-manuscript³³ het bekendste is. Dit manuscript, dat rond 1300 tot stand kwam, is vernoemd naar Alfred H. Huth. Hij had het handschrift in bezit toen Paris en Ulrich er een editie van maakten. Sindsdien wordt deze versie van de *Suite du Merlin* de *Huth-Merlin* genoemd.³⁴

*Morte d'Arthur*³⁵

Le Morte d'Arthur is geschreven door Sir Thomas Malory, die leefde van 1415/1417 tot 1471. Malory schreef de Middelenlengelse prozatekst grotendeels in gevangenschap en voltooide deze

²⁸ Gebruikte editie: *Lancelot do Lac. The non-cyclic old french prose romance. Vol. I: The text*, ed. Elspeth Kennedy (Oxford 1980). Gebaseerd op: Paris, B.N. fr. 768.

²⁹ Carol Dover, 'The book of Lancelot' in Carol Dover, ed., *A companion to the Lancelot-Grail cycle* (Cambridge 2003) p. 87-95, aldaar 87.

³⁰ Dover, 'The book of Lancelot', 88.

³¹ *Lancelot do Lac. Vol. I*, ed. Kennedy, v.

³² Gebruikte editie: *Merlin. Roman en prose du XIIIe siècle publié avec la mise en prose du poème de Merlin de Robert de Boron d'après le manuscrit appartenant à M. Alfred H. Huth*, ed. Gaston Paris en Jacob Ulrich (Parijs 1886)

³³ Londen, British Library, Add. MS 38117.

³⁴ *La suite du roman de Merlin, vol. I*, ed. Gilles Roussineau (Genève 1996) xxxix-xlv.

³⁵ Gebruikte editie: Sir Thomas Malory, *Le morte d'Arthur*, ed. Stephen H.A. Shepherd (New York 2004)

in 1470. In dit zeer uitgebreide werk wordt niet slechts de dood van Arthur beschreven, zoals de Franse titel lijkt aan te geven, maar de gehele geschiedenis van koning Arthur. Malory smeedde daarvoor een geheel van alle Arthurverhalen en maakte gebruik van veel verschillende bronnen, waaronder de *Vulgaatcyclus* en de *Stanzaic Morte Arthur*. Voor het gedeelte dat hier besproken worden, heeft Thomas Malory zich op de *Suite du Merlin* gebaseerd.³⁶

De *Morte d'Arthur*, waarin Merlijn Merlyon genoemd wordt en Nimiane Nenyve, is overgeleverd in twee bronnen.³⁷ Deze zijn het Winchester manuscript,³⁸ dat tussen 1471 en 1483 is vervaardigd en een uitgaven, die in 1485 door William Caxton gedrukt werd.³⁹

*The last enchantment*⁴⁰

The last enchantment is het derde deel van een vierdelige serie, *The Arthurian saga*, geschreven door Mary Stewart (1916). Ze schreef dit boek in 1979 in Engels proza. Stewart baseerde haar versie van het Merlijnverhaal op veel bronnen, waaronder de *Morte d'Arthur*, Geoffrey van Monmouths *Vita Merlini* en orale verhaaltradities.⁴¹ Merlijn en Nimiane heten in deze roman Merlin en Nimuë.

³⁶ Malory, *Le morte d'Arthur*, ed. Shepherd, 701-702.

³⁷ Malory, *Le morte d'Arthur*, ed. Shepherd, xi-xliv.

³⁸ London, British Library, Add. Ms 59678.

³⁹ Pierpont Morgan Library, New York.

⁴⁰ Mary Stewart, *The last enchantment* (New York 1979)

⁴¹ Mary Stewart, 'Author's note' in: *The last enchantment*, p. 509-513.

2. Verleiding

2.1 De eerste ontmoeting

De eerste ontmoeting van Merlijn en Nimiane wordt in de *Estoire de Merlin*, de *Merlijncontinuatie*, de Middelenlengelse *Merlin* in verzen en de *Prose Merlin* op ongeveer dezelfde wijze beschreven. In deze teksten wordt niet verteld waar en wanneer Merlijn Nimiane voor het eerst gezien heeft. Merlijn lijkt al te weten dat Nimiane bestaat voordat zij aan het lezerspubliek geïntroduceerd wordt. In deze teksten wordt namelijk verteld dat Merlijn direct naar een mooie jongedame toegaat. Bijvoorbeeld:

as soone as Merlin was departed fro Leonces, he wente to se a maiden of grete
bewté
(*Prose Merlin*, p. 128, r. 55-56)

Nimiane is duidelijk het doel van zijn reis. Daarvoor moet Merlijn weten waar zij zich bevindt. De schrijvers geven hier verder geen informatie over. Waarschijnlijk wordt van het publiek verwacht dat zij zullen begrijpen dat Merlijn zijn kennis van Nimianes bestaan te danken heeft aan zijn alwetendheid.

Merlijn en Nimiane ontmoeten elkaar bij een fontein in een vallei dichtbij het bos van Brocéliande.⁴² Dit bos wordt vaak met de Andere Wereld geassocieerd. Bovendien is een fontein in hoofse literatuur een veelvoorkomende locatie voor ontmoetingen van geliefden.⁴³ De geliefden zijn hier weliswaar geen fee en ridder, zoals gebruikelijk in hoofse literatuur, maar een leergierig meisje en een tovenaar.

In de *Lancelot en prose*, de *Suite du Merlin (Huth-Merlin)* en de *Morte d'Arthur* van Malory is de kennismaking van Merlijn en Nimiane voor beiden de eerste keer dat ze elkaar zien.

In de *Lancelot en prose* ontmoet Merlijn Nimiane op een markt in Bretagne.⁴⁴ In Malory's boek en de *Huth-Merlin* speelt de eerste ontmoeting zich af aan het hof van koning Arthur.⁴⁵ Zowel de Bretonse markt als het hof van Arthur zijn plaatsen die niet de feeëriek

⁴² O.a. *S II*, p. 209, r. 34-35 en *Merlijncontinuatie*, vs. 22024-22026.

⁴³ Aileen Ann MacDonald, *The figure of Merlin in 13th century French romance* (Lewiston 1990) 105.

⁴⁴ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 10.

⁴⁵ *Huth-Merlin*, p. 139 en *Morte d'Arthur*, p. 78, r. 5-6.

connotatie bezitten van de plek waar Merlijn en Nimiane volgens de andere teksten kennismaken. Over de kwestie of Merlijn en Nimiane geliefden zijn, zal uitgebreid gesproken worden, maar ik kan alvast melden dat in de *Suite du Merlin*, de *Lancelot en prose* en de *Morte d'Arthur* aanzienlijk minder sprake is van wederzijdse liefde dan in de *Estoire de Merlin*, Velthems werk en de Middelenlengse *Merlin* in proza en in versvorm. In de eerstgenoemde teksten was een fontein dus niet bruikbaar als ontmoetingsplaats en hebben de vertellers de ontmoeting laten plaatsvinden op een locatie met minder symbolische lading.

In *The last enchantment* heeft auteur Mary Stewart wel gebruik gemaakt van een locatie uit de Andere Wereld voor de eerste ontmoeting tussen Merlijn en Nimiane, namelijk het Meer.⁴⁶ In deze tekst kent Merlijn Nimiane nog niet voor hij haar ziet, maar heeft hij wel het idee dat hij haar al kent. Hij denkt namelijk dat hij de jongen Ninian ziet staan,⁴⁷ die hij ooit heeft gekend en aan wie hij veel van zijn kennis heeft overgedragen.

2.2 Merlijns liefde voor Nimiane

Nimiane is een mooie jongedame en in de meeste gevallen 12 jaar oud.⁴⁸ Niet alle teksten geven haar leeftijd en de *Huth-Merlin* noemt haar jonger dan 15.⁴⁹ Verdere informatie die veel teksten over haar geven, is dat ze slim is en van adellijke afkomst.⁵⁰ Ook kan ze lezen en schrijven.⁵¹ Met andere woorden: Nimiane voldoet aan de kenmerken van een perfecte jongedame. Ze heeft zelfs de juiste huwelijksleeftijd voor een vrouw.⁵² Merlijn daarentegen is een oude man. Hij heeft wel veel kennis, onder andere van toverkunsten, maar is ook een zoon van de duivel.

De *Estoire de Merlin*, de *Merlijncontinuatie*, de *Merlin* en de *Prose Merlin* maken niet direct duidelijk dat Merlijn zeer verliefd is op Nimiane, maar zijn gevoelens zijn wel uit de beschreven gebeurtenissen en gedachten van Merlijn af te leiden.

⁴⁶ Stewart, *The last enchantment*, p. 308.

⁴⁷ Stewart, *The last enchantment*, p. 309.

⁴⁸ O.a. *Prose Merlin*, p. 183, r. 97 en *S II*, p. 209, r. 33.

⁴⁹ *Huth-Merlin*, p. 140.

⁵⁰ O.a. *S II*, p. 209.

⁵¹ O.a. *Merlijncontinuatie*, vs. 22165.

⁵² Ernst Brugger, 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage' *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 33 (1908) p. 145-194, aldaar 184.

De eerste aanwijzing voor Merlijns gevoelens voor Nimiane, is dat Merlijn zich vermomt als mooie jongeman als hij naar de plek gaat waar hij verwacht Nimiane aan te treffen:

And took the semblance of a fiar 3ong man
(*Merlin*, vs. 21281)

Kennelijk heeft Merlijn een reden om zich beter voor te doen dan hij in werkelijkheid is. Als jonge man denkt hij waarschijnlijk meer kans te maken bij Nimiane dan als oude man. Maar Merlijn vermomt zich vaker, bijvoorbeeld om niet herkend te worden, dus slechts op basis van zijn vermomming kan weinig over zijn intenties gezegd worden. Lodewijk van Velthem heeft dit fragment overigens verkeerd begrepen. Hij meldt dat Merlijn de gedaante van een oude man aanneemt:

Ende nam die gedane van enen ouden man
(*Merlijncontinuatie*, vs. 22025)

maar Merlijn is een oude man, dus van een dergelijke gedaanteverandering is geen sprake.

Een tweede tekstelement waaruit af te leiden is dat Merlijn verliefd is, is de passage waarin hij lange tijd naar Nimiane kijkt alvorens haar aan te spreken. Hij bewondert haar zoals een verliefde man dat zou doen. Hij vindt haar in ieder geval erg mooi.⁵³

Tijdens hun eerste gesprek houdt Merlijn Nimiane voor de gek. Hij heeft niet alleen de gedaante van een veel jongere man aangenomen, maar vertelt ook niet de waarheid over zijn afkomst. Als ze elkaar vragen wie ze zijn, geeft Nimiane eerlijk antwoord, maar liegt Merlijn. Hij vertelt haar niet dat hij de zoon van de duivel is en sinds zijn geboorte over toverkracht beschikt, maar dat hij de toverkunsten van zijn meester geleerd heeft.⁵⁴ Zijn toverkracht verzwijgt hij dus niet. Het zou kunnen dat de diverse schrijvers Merlijn niet willen laten liegen over de herkomst van zijn toverkracht, maar hem laten vertellen dat hij magie van zijn meester geleerd heeft, omdat men er vanaf het begin van de dertiende eeuw van overtuigd was

Merlijn brengt in de gedaante van een jonge man een bezoek aan Nimiane.

⁵³ O.a. *S II*, p. 209, r. 38-39.

⁵⁴ *Merlin*, vs. 21317-21322.

dat toverkrachten niet aangeboren, maar aangeleerd werden.⁵⁵ Dit is waarschijnlijk niet de juiste reden, want van de duivelszoon Merlijn geloofde men ook in de late Middeleeuwen nog dat zijn magische krachten aangeboren waren. Bovendien is Merlijns meester Blaise en hij beschikte, voor zover wij weten, niet over kennis van tovernij en kan dat dus onmogelijk aan Merlijn geleerd hebben. Merlijns leugen is daarom geen noodzakelijke oplossing voor een probleem van de schrijver, veroorzaakt door de algemene opvattingen in zijn tijd, maar een opzettelijke leugen van de tovenaar. Hij zou over zijn afkomst gelogen kunnen hebben om meer kans te maken bij Nimiane. Als zij zou weten dat hij een duivelszoon is, zou het erg lastig voor Merlijn worden haar te verleiden. Dit is geen groot bewijs voor zijn liefde voor haar en zijn wens haar te verleiden, want ook aan mensen met wie hij andere intenties heeft, kan hij beter niets zeggen over zijn duivelse afkomst. Dat zou ze afschrikken en een normaal contact onmogelijk maken.

Hoewel elk van deze argumenten afzonderlijk geen overtuigend bewijs voor Merlijns verliefdheid is, is de combinatie van deze elementen wel een aanwijzing voor zijn liefde voor Nimiane. Merlijn komt speciaal naar haar toe, vermomt zich en verzwijgt zijn negatieve kanten. Hij wil duidelijk een goede indruk op haar maken en heeft gevoelens voor haar. Hoewel dat niet expliciet uit deze teksten blijkt, lijkt het me goed mogelijk dat hij verliefd is op Nimiane.

In de andere teksten is wel meteen duidelijk dat Merlijn gevoelens voor Nimiane heeft. Zowel in de *Lancelot* en het *Huth*-manuscript als in het werk van Malory wordt verteld dat Merlijn na hun eerste ontmoeting veel van Nimiane begint te houden en dat hij haar erg vaak bezoekt:

Merlins le venoit veoir chancun jour comme cele qu'il amoit moult.
(*Huth-Merlin*, p. 140)

Hier is sprake van een zeer verliefde man. In enkele teksten staat zelfs dat Merlijn zoveel van Nimiane houdt als een dood hart lief kan hebben:

Et cil, qui tant l'amoit com cuers mortex puet nule chose plus amer
(*Lancelot en prose*, p. 23, r. 17-18)

⁵⁵ Silvia Brugger-Hacket, *Merlin in der europäischen Literatur des Mittelalters* (Stuttgart 1991) 129.

Waar Merlijn in de *Estoire*-varianten tegen Nimiane over zijn afkomst liegt, vertelt hij haar in de *Lancelot en prose* wel de waarheid:

Et tant c'un jor li enquist et conjura qu'il li deïst qui il estoit, et il l'an dist la verité.
(*Lancelot en prose*, p. 23, r. 14-15)

Het is echter onbekend of hij haar de gehele waarheid vertelt of toch zijn duivelse afkomst verzwijgt. Hij heeft in ieder geval verteld dat hij toverkrachten bezit, want uit het vervolg van de tekst blijkt dat Nimiane dat weet en het wordt niet op een ander moment door Merlijn of iemand anders aan haar verteld.

Aangezien Merlijn in Stewarts boek het idee heeft een jongen te zien, die hij van vroeger kent, is hij zich niet meteen bewust van zijn verliefdheid. Hij mag 'hem' wel en vindt het erg prettig om 'hem' in zijn buurt te hebben.⁵⁶ Later, als hem verteld wordt dat hij al die tijd met een vrouw van doen heeft gehad, komt hij erachter hoeveel hij eigenlijk van haar houdt.⁵⁷

2.3 *Merlijns pogingen om Nimiane te verleiden*

Het vermoeden dat Merlijn in de *Estoire de Merlin*, Van Velthems *Merlijncontinuatie* en beide Middelenlengse *Merlins* verliefd is op Nimiane wordt bevestigd door het vervolg van het verhaal. Daarin probeert hij namelijk nog meer indruk op haar te maken en haar te verleiden. Merlijn heeft Nimiane weliswaar niet de werkelijke herkomst van zijn toverkunsten verteld, maar wel dat hij kennis van die kunsten bezit. Merlijn schept erg op over zijn kunsten en over wat hij daarmee kan doen. Nimiane is daar erg van onder de indruk:

This merveilleth me that noy manne
So qweynte maistryes scholde evere do.
(*Merlin*, vs. 21340-21341)

Zoals te verwachten is van een slim meisje van twaalf jaar, is ze nieuwsgierig en vindt ze al die kennis van Merlijn erg interessant. Nimiane zegt dat ze graag meer van tovernij wil weten

⁵⁶ *The last enchantment*, p. 351.

⁵⁷ *The last enchantment*, p. 376.

en ook wil kunnen toveren.⁵⁸ Merlijn heeft door dat Nimiane zijn toverkennis bewondert en gaat door met opscheppen. Hij heeft haar interesse gewekt en hoewel Nimiane niet meteen verliefd lijkt te worden op Merlijn, is ze zeker onder de indruk van zijn kunsten en kennis. Waarschijnlijk bewondert ze niet alleen de toverkrachten, maar ook de man die al die krachten bezit en wordt ze zo toch verliefd op de tovenaar. Ze vindt hem in ieder geval bijzonder interessant. Als Merlijn Nimiane op haar verzoek een betovering laat zien, zit Nimiane vol bewondering te kijken en is ze zeer onder de indruk:

Et la pucele qui tout ce ot et voit est si esbahie de la merveille quele voit et si est
si aaise del esgarder quele ne set que dire.
(S II, p. 210, r. 38-40)

Het is Merlijn gelukt om Nimiane te verleiden, hoewel ze niet zozeer voor zijn persoonlijkheid valt, maar meer voor zijn kennis.

In de andere teksten slaagt Merlijn beduidend minder in zijn voornemen om Nimianes liefde en bewondering te winnen. Hij scheidt in de *Lancelot, Suite en Morte* niet op over zijn krachten en laat ook geen wonderlijke illusies zien. Nimiane is wel op de hoogte van zijn kennis van tovernij, maar vindt dat niet zo bijzonder en mooi als in de andere teksten en zijn toverkrachten zijn voor haar geen reden om verliefd te worden op Merlijn.

In de *Lancelot* wordt gezegd dat Nimiane Merlijn op afstand houdt, omdat ze erg wijs een hoofs is:

Et cele se deffandié mout bien de lui, car mout estoit sage et cortoise.
(*Lancelot en prose*, p. 23, r. 13-15)

Het werd inderdaad wijs geacht voor een jonge vrouw om een man op afstand te houden, want ze moest haar maagdelijkheid beschermen. Het heeft ook wat weg van een hoofse liefdessituatie met een aanbidder, in dit geval een tovenaar in plaats van een ridder, en een dame. De aanbidder is erg verliefd en bereid alles te doen voor zijn vrouwe, maar de vrouwe wil haar eer beschermen en houdt hem op afstand.⁵⁹ In deze tekst is bescherming van haar eer echter niet de enige reden voor Nimiane om hem op afstand te houden, want ze lijkt bovendien weinig gevoelens van liefde voor Merlijn te koesteren. Het enige dat ze van hem

⁵⁸ O.a. *Merlijncontinuatie*, vs. 22071-22072 en *Merlin*, vs. 21343.

⁵⁹ Geraldine Heng, 'Enchanted ground. The feminine subtext in Malory' in: Thomas Malory, *Le Morte d'Arthur* ed. Stephen H.A. Shepherd (New York 2004) p. 835-848, aldaar 845.

wil, is magie leren, want zodra hij haar heeft gezegd wie hij is, vraagt ze hem meteen om onderwijs.⁶⁰

In de *Suite du Merlin* laat Nimiane Merlijn liever ook niet te dichtbij komen, omdat ze hem haat en erg bang voor hem is. Dat heeft te maken met zijn duivelse afkomst en zijn kennis van magie. Ze is echter niet bang voor de magie zelf, want die wil ze later ook leren. Ze is voornamelijk bang dat Merlijn haar met behulp van die toverkrachten van haar maagdelijkheid zal beroven:

Elle avoit paour que cil ne la honnesist par son enchantment ou que a li ne' guest
en son dormant
(*Huth-Merlin* p. 140)

In deze tekst is absoluut geen sprake van liefde van Nimiane voor Merlijn. Dat ze zijn kunsten wil leren en daarvoor veel tijd met hem doorbrengt, komt niet door verliefdheid, maar juist door haat en angst. Door de vele bezoeken, opdringerigheid en duivelse afkomst van Merlijn wordt Nimiane zo bang dat hij haar zal verkrachten, dat ze geen andere mogelijkheid ziet om zichzelf tegen hem te beschermen dan zelf te leren toveren.⁶¹ Op die manier zou ze zijn toverkrachten kunnen afweren op het moment dat hij ze zou willen gebruiken om haar te ontmaagden. Ondanks of eigenlijk juist door haar angst en haat zal ze zich niet langer tegen Merlijns bezoeken verzetten en Merlijn en zijn bezoeken juist gebruiken om zich uiteindelijk tegen hem te kunnen beschermen. In de *Huth-Merlin* is het Merlijn dus niet gelukt om Nimiane te verleiden. Hij heeft haar alleen maar bang gemaakt en in plaats van dat ze van hem houdt, haat ze hem.

De Morte d'Arthur meldt niets over Nimianes gevoelens voor Merlijn. Zijn gehele beschrijving van de relatie van Merlijn en Nimiane, vanaf de eerste ontmoeting tot zijn gevangenzetting, neemt slechts een folio in beslag. Zijn beschrijving is dus zeer kort en het enige dat hij vertelt over Nimianes reactie op Merlijns liefde voor haar is:

And ever she made Merlion good chere tulle sche had lerned of hym all maner of
thynges that sche desired.
(*Morte d'Arthur*, p. 78 r. 9-10)

⁶⁰ *Lancelot en prose*, p. 94.

⁶¹ Isabelle Cani, 'Viviane ou l'invention de la difficulté d'aimer. Réinterprétation de la figure de Viviane dans la littérature du XXe s.', *Revue de littérature comparée* 75: 4 (okt-dec 2001) p. 497-511, aldaar 499.

Nimiane is niet verliefd op Merlijn, maar houdt hem slechts tevreden voor zolang als ze nodig heeft om zijn magische kunsten te leren. Ze gaat er waarschijnlijk van uit dat Merlijn door zal gaan met het onderwijs als hij het idee heeft dat zij hem aardig vindt.

2.4 *Nimiane verleidt Merlijn tot het geven van magielessen*

In de *Estoire de Merlin* vraagt Nimiane aan Merlijn of ze iets van zijn toverkunsten zou mogen zien. Ook in de *Prose* en *Verse Merlin* staat dit. De *Merlijncontinuatie* laat Nimiane niet aan Merlijn vragen of hij zijn kunsten wil tonen, maar of hij ze aan haar wil leren.

Ze wil zo graag iets magisch zien of leren, dat ze hem aanbiedt in ruil daarvoor zijn vriendin te zijn.⁶² Als Nimiane denkt Merlijn op deze wijze te kunnen overhalen tot het tonen of onderwijzen van zijn magische krachten, moet ze weten dat Merlijn verliefd op haar is. Wel vraag ik me af waarom ze hem niet eerst vraagt iets van zijn toverkracht te mogen zien zonder meteen haar liefde aan te bieden. In deze vier teksten scheidt Merlijn uitvoerig op over zijn kennis van magie, zonder dat iemand hem daarom gevraagd heeft, dus zal hij misschien ook zonder ruilmiddel iets daarvan willen laten zien. Waarschijnlijk is het Merlijn gelukt Nimiane te verleiden en houdt ze van hem. Alleen zijn liefde vindt ze echter niet voldoende en ze wil ook graag wat van zijn indrukwekkende kunsten zien of weten. Voor die kunsten is ze immers in eerste instantie gevallen. Ik vermoed daarom dat Nimiane oprecht is, als ze Merlijn haar liefde aanbiedt en dat ze dat niet slechts doet om hem ertoe over te halen zijn kennis met haar te delen. Waarschijnlijk wil ze werkelijk een relatie met Merlijn, weliswaar deels vanwege zijn kennis, maar niet alleen daarom.

Het idee van een relatie komt in de *Estoire* en de bewerkingen daarvan volledig bij Nimiane vandaan en lijkt nog niet bij Merlijn opgekomen te zijn. Dat gebeurt pas als Nimiane voorstelt om zijn geliefde te zijn. Hij stemt in omdat het hem lijkt dat ze

So debonewre and beyn,
So swete, so curteys, and perto so gent
(*Merlin*, vs. 21360-21361)

is. Merlijns reactie komt niet over alsof hij zo graag een relatie met haar wil, dat hij er alles voor over heeft. Het lijkt eerder een gelijkwaardige relatie, waarin hij haar vrijwillig magie

⁶² *Merlin*, vs. 21353-21355, *Prose Merlin*, p. 184, r. 26-27 en *S II*, p. 210, r. 21-22.

leert. Misschien is het ook heel normaal dat de wijze oude man zijn kennis deelt met de leergierige jongedame als beiden van elkaar houden. Volgens de hoofse regels moest een ridder bescherming bieden aan de vrouw die hij liefhad.⁶³ Merlijn biedt zijn geliefde weliswaar geen bescherming, maar kennis kan hij haar wel geven. Als Nimiane na het zien van de betovering zelf ook wil kunnen toveren en aan Merlijn vraagt haar dit te leren,⁶⁴ maakt Merlijn daar geen probleem van. Het overdragen van zijn kennis van magie lijkt al inbegrepen te zijn bij de eerder gemaakte afspraak, terwijl daar in de meeste teksten slechts over het tonen van magie in ruil voor een relatie werd gesproken. In de Middelenlengse versies is het zelfs Merlijn die aanbiedt zijn kunsten aan Nimiane te leren.⁶⁵ Waar Nimiane Merlijn in deze teksten wel verleidt heeft tot het tonen van magie, hoeft ze hem niet over te halen haar die kunsten ook te leren. Maar voordat Merlijn haar in de *Estoire de Merlin*, beide Middelenlengse *Merlins* en het werk van Van Velthem daadwerkelijk een truc leert, wil hij zeker zijn van haar liefde en moet ze beloven dat ze alles zal doen wat hij wil. Hieruit blijkt dat het onderwijzen van magie voor Merlijn toch niet niets is. Hij is bereid haar zijn magie te leren, maar alleen als zij echt van hem houdt, zowel met haar geest als met haar lichaam. Nimiane moet daar even over nadenken en zegt vervolgens dat hij zal krijgen wat hij wil, maar pas nadat zij alles geleerd heeft wat ze wil weten. Nimianes reactie op Merlijns eis is op twee manieren op te vatten.

De eerste is dat Nimiane een sluwe list heeft bedacht om alles te kunnen krijgen wat zij wil, namelijk Merlijns kennis van magie, zonder daar iets voor terug te hoeven geven. Haar plichten zullen pas later uitgevoerd moeten worden, waardoor ze de mogelijkheid heeft daar tegen die tijd nog onderuit te komen. Volgens deze lezing zou Nimiane niets voor Merlijn voelen en zijn liefde voor haar misbruiken om kennis van magie te bemachtigen. Ik heb echter geconstateerd dat Nimiane volgens de *Estoire*, *Merlijncontinuatie* en beide *Merlins* gevoelens voor Merlijn heeft. Die zijn wel minder sterk dan zijn gevoelens voor haar, maar toch voldoende om hem geen kwaad te willen doen. Dit zegt Nimiane zelf ook:

Je fuisse a tous jours mais vostre acointe et vostre amie sans mal et sans vilounie
tant comme je vivoie.
(S II, p. 210, r. 22-23)

⁶³ Lucy Allen Paton, *Studies in the fairy mythology of Arthurian romance* (New York 1970) 212.

⁶⁴ *Merlijncontinuatie* vs. 22191 en S II, p. 211, r. 35.

⁶⁵ *Merlin* vs. 21483 en *Prose Merlin* p. 186, r. 164.

De tweede wijze waarop Nimianes bedenktijd en antwoord op te vatten zijn, lijkt meer van toepassing. Nimiane houdt in dit geval wel van Merlijn en wil hem wel liefde geven, maar niet direct lichamelijke liefde. Ze wil haar eer en maagdelijkheid behouden. De bezoeken van Merlijn aan Nimiane zullen stiekem plaatsvinden, dus niemand zal van hun relatie afweten, noch van het onderricht in magie. Dat laatste zou haar eer ook niet ten goede komen. Het verlies van haar maagdelijkheid zou wel ontdekt kunnen worden. Die zal ze dus zo lang mogelijk moeten bewaren. Hier is sprake van bedrog, want Nimiane houdt Merlijn aan het lijntje tot ze magie geleerd zal hebben, zonder Merlijn daar (voorlopig) iets voor terug te geven. Maar heeft Merlijn ook niet gelogen door zijn duivelse afkomst te verzwijgen en zich voor te doen als jonge man? Beiden hebben zichzelf een leugen om bestwil veroorloofd. Hoewel ze van elkaar houden, lijken ze niet erg gehecht te zijn aan eerlijkheid.

In de *Lancelot en Prose* vraagt Nimiane aan Merlijn om haar magie te leren en belooft ze Merlijn in ruil daarvoor alles te doen wat hij wil. Merlijn stemt snel toe, omdat hij veel van haar houdt.⁶⁶ Nimiane is niet verliefd op Merlijn en veinst dat ook niet, maar ze heeft ook geen sterke haatgevoelens jegens hem. Volgens deze versie wil Nimiane dolgraag magie leren en lijkt ze daar veel voor over te hebben. Het is onduidelijk waarom Nimiane de wens heeft magie te leren, maar het is voor het vervolg van de *Lancelot en prose* nodig dat ze magische krachten bemachtigt. Later zal ze namelijk de rol van Vrouwe van het Meer vervullen en haar relatie met Merlijn dient in de *Lancelot* als verklaring voor de herkomst van de magische krachten die Nimiane dan bezit.⁶⁷ Toen deze tekst geschreven werd, geloofde men niet meer dat feeën die krachten van nature bezaten, dus was het noodzakelijk dat ze ze aanleerde.⁶⁸ Merlijn kan haar niet weigeren haar leermeester te zijn, omdat hij van haar houdt.

In de *Huth-Merlin* is het vreemd dat Nimiane uit zichzelf haar liefde aan Merlijn aanbiedt in ruil voor magieonderwijs. Ze wil in deze tekst liever niets met Merlijn te maken hebben, maar hij is zo opdringerig dat ze vermoedt dat hij haar niet met rust zal laten voor hij met haar geslapen heeft. Ze denkt dat ze zichzelf alleen tegen hem kan beschermen door magie te leren. Daarmee zal ze hem kunnen betoveren en zijn toverkrachten kunnen afwenden. Ze zegt Merlijn dat ze niet van hem zal houden als hij haar geen magielessen zal geven:

⁶⁶ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 15-18.

⁶⁷ *Lancelot en prose*, p. 21, r. 11-23.

⁶⁸ Ernst Brugger, 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage', *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 30 (1906) p. 169-239, aldaar 171.

Je ne vous amerai j'ai se vous ne me fianchiés que vous m'apprendrés des
enchantmens que vous savés que je vous demanderai.

(*Huth-Merlin*, p. 140)

Omdat Merlijn bereid is alles te doen in ruil voor haar liefde, leert hij haar zijn magie.⁶⁹

Hoewel ze nu een relatie met Merlijn heeft, weet Nimiane de afstand tussen hen te bewaren en ervoor te zorgen dat hij haar niet zal aanranden tot zij genoeg magie geleerd heeft om dat te voorkomen. Dat doet ze door hem te laten beloven haar niet door middel van betoveringen of in haar slaap aan te randen. Merlijn zal geduldig moeten wachten tot zij het ook wil, maar de kans dat dat ooit zal gebeuren, lijkt me erg klein. Nimiane liegt namelijk niet alleen als ze zegt dat ze ooit geslachtsgemeenschap met hem zal hebben, maar ook als ze zegt dat ze van hem houdt.⁷⁰

Het aanbod van Nimiane om magielessen te ruilen voor liefde, is in de *Huth-Merlin* dus

niet oprecht. Nimiane bedriegt Merlijn om te voorkomen dat hij haar zal verkrachten. Merlijn moet door zijn alwetendheid weten dat ze nooit met elkaar zullen slapen, maar hij blijft hopen dat het ooit zal gebeuren:

il attendoit et esperoit qu'il euust son pucelage

(*Huth-Merlin*, p. 140)

Hij is waarschijnlijk zo verblind door liefde en lust, dat hij zich laat bedriegen. In plaats van de redelijk gelijkwaardige liefdesrelatie uit de hiervoor besproken teksten, is de relatie tussen Merlijn en Nimiane in deze tekst een machtsspel tussen een opdringerige geliefde en een vrouw die zichzelf door middel van een list tegen hem probeert te beschermen. Merlijn is hier degene die bedrogen wordt, maar toch probeert Nimiane sympathie voor haar handelen op te

Nimiane houdt afstand van Merlijn.

⁶⁹ *Huth-Merlin*, p. 140.

⁷⁰ *Huth-Merlin*, p. 140.

wekken. Ze presenteert zichzelf als een kwetsbare vrouw, die gedwongen wordt tot listigheid om zichzelf te beschermen tegen Merlijns duivelse lust.

Zoals al eerder opgemerkt is, beschrijft Malory het verhaal minder gedetailleerd dan de overige schrijvers. Het wordt in zijn bewerking niet duidelijk of Nimiane Merlijn overhaalt haar zijn kunsten te leren of dat hij het haar aanbiedt. Malory schrijft dat Nimiane aardig is voor Merlijn, terwijl hij haar van alles leert. Merlijn brengt veel tijd bij haar door, omdat hij gek op haar is.⁷¹ Waarom hij haar in die tijd magie leert, wordt echter niet duidelijk. Ook wordt niet duidelijk waarom Nimiane kennis van magie wil hebben.

In *The last enchantment* komt het voorstel voor onderricht in magie bij Merlijn vandaan. Hij heeft vroeger de jongen Ninian les gegeven en als hij denkt deze jongen weer terug te zien, stelt hij voor dat onderwijs te vervolgen:

Will you come and serve me, and learn as much of my art as I can give you?
(*The last enchantment*, p. 311)

Als hij hoort dat zijn nieuwe leerling niet Ninian, maar een jongedame is, heeft zij al veel van hem geleerd en zijn ze zo op elkaar gesteld dat er geen sprake is van stoppen met het onderricht. Nimiane is per ongeluk in dit avontuur verzeild geraakt, maar heeft ook niets gedaan om het te stoppen. Het was namelijk altijd al een grote wens van haar om magie te leren, dus als de tovenaar haar vraagt zijn leerling te worden, grijpt ze die kans, ook als ze daarvoor de waarheid over haar geslacht geheim moet houden.⁷²

In alle besproken teksten is Merlijn verliefd op Nimiane, maar op het verloop van de verleiding bestaan veel variaties.

In de *Estoire de Merlin*, *Merlijncontinuatie* en beide *Merlins* is Merlijn geen duivels wezen, maar een verliefde man en verleidt hij Nimiane met zijn kennis van magie. Zij is een leergierig meisje en vindt Merlijns krachten zo interessant, dat ze verliefd op hem wordt. Ze stelt hem voor zijn vriendin te zijn, maar wil daarnaast ook iets van zijn magische kennis zien en leren. Hij stemt daarmee in. Volgens deze teksten is er sprake van liefde tussen Merlijn en Nimiane en wordt de uitwisseling van liefde voor kennis van magie als logisch beschreven.

⁷¹ *Morte d'Arthur*, p. 78, r. 11.

⁷² *The last enchantment*, p. 385.

In de *Lancelot en prose* houdt Nimiane niet van Merlijn. Het enige dat ze in die tekst wil, is magie leren. Merlijn stemt daarin toe omdat hij verliefd is op haar en omdat zij gezegd heeft alles te doen wat hij wil.

De *Huth-Merlin* dicht Merlijn meer duivelse karaktertrekken toe. Hij is in deze tekst weliswaar ook verliefd op Nimiane, maar deze verliefdheid lijkt sterk op lust en zij voelt zich zo aangevallen door Merlijn dat ze zich genoodzaakt voelt magie te leren om een eventuele verkrachting af te kunnen wenden. Uit zelfbescherming houdt ze Merlijn aan het lijntje en hij trapt daarin toe, want hij wordt verblind door lust en liefde.

In *The last enchantment* is geen sprake van verleiding, slechts van onopzettelijke misleiding. Merlijn denkt dat hij de jongen Ninian uitnodigt om zijn magie te leren, maar degene die hij voor Ninian aanziet blijkt een vrouw te zijn. Omdat zij graag magie wil leren, speelt zij het spelletje mee. Als hij achter het misverstand komt, realiseert hij zich meteen hoeveel hij van haar houdt en hoeveel zij ook op hem gesteld is.

3. Magielessen

In de *Estoire de Merlin* bestrijkt het magieonderwijs een lange periode. Merlijn zoekt Nimiane regelmatig op, waarna ze enige tijd gezamenlijk doorbrengen, terwijl hij haar magie leert. Vervolgens verlaat Merlijn zijn geliefde en reist hij naar het hof van Arthur, naar Blaise of naar een andere locatie. Er vinden allerlei avonturen plaats en daarna keert Merlijn weer terug naar Nimiane om het onderricht te vervolgen en enige tijd later opnieuw te vertrekken. Nimiane is steeds erg blij hem te zien, want ze wil nog veel leren.⁷³

Op een dag vraagt ze Merlijn om haar te leren hoe ze iemand kan laten slapen. Als hij haar vraagt waarom ze dat wil weten, zegt ze hem dat ze niet wil dat haar ouders ontdekken dat ze een relatie met hem heeft, want dan zal haar vader haar doden. Merlijn is bereid het haar te leren en vervolgens gebruikt ze deze kennis, zoals Merlijn al vreesde, om Merlijn zelf in slaap te doen vallen, telkens als hij met haar naar bed wil.⁷⁴ Op deze wijze bemachtigt Nimiane veel kennis van magie zonder met de oude tovenaars te hoeven slapen. Toch kan haar niet verweten worden dat ze Merlijn bedriegt, want ze hebben afgesproken dat hij haar zal leren wat ze wil weten en dat zij pas daarna alles zal doen wat hij wil.

‘Ie voeil’, fait il: ‘que vous me fianchies qe vostre amor soit moie et vous avoques por faire quantques il me plaire quant iou voldra.’ (...) ‘Sire, si ferai iou par tel covent que apres chou que vous m’aures aprins toutes les choses que ie vous demanderai et que ien saurai ouvrer.’ Et il li dist que ce li est bel.
(S II, p. 211, r. 40 - p. 212, r. 1)

Voorlopig is Nimiane dus niet verplicht zijn wensen uit te voeren. Ook het andere deel van de overeenkomst, waarmee ze beloofde dat ze de zijne zal zijn, wordt door Nimiane niet gebroken. Als Merlijn haar bezoekt, ontvangt ze hem liefdevol en ook als hij niet bij haar is, blijft ze hem trouw.

Merlijn heeft met deze overeenkomst ingestemd, maar wil toch graag met Nimiane slapen. Nimiane wil echter haar eer bewaren en haar maagdelijkheid niet aan Merlijn verliezen. Merlijn dringt in de *Estoire* niet aan en is niet gewelddadig, maar Nimiane vindt het toch nodig hem te laten slapen als hij seks met haar wil. Verderop in de tekst betovert ze zelfs een kussen om Merlijn het idee te geven dat hij met haar slaapt, zonder dat dit werkelijk

⁷³ S II, p. 421, r. 28-29.

⁷⁴ S II, p. 280, r. 21-37.

plaatsvindt.⁷⁵ De tekst vertelt niet waarom Nimiane dit nodig acht. Aangezien ze liegt over haar redenen voor het willen weten van bepaalde dingen, kan ervan uitgegaan worden dat ze niet altijd uit liefde voor Merlijn handelt. Ze behandelt hem weliswaar liefdevol en houdt zich aan de afspraak, maar ze stelt haar eigenbelang voor het belang van Merlijn en misleidt hem om te krijgen wat ze wil. De reden voor haar bedrog is waarschijnlijk dat Nimiane vreest dat Merlijn haar geen magielessen meer zal geven als ze steeds weigert met hem te slapen.

Uiteindelijk heeft Nimiane bijna alles van magie geleerd wat ze wil weten. Op dat moment vraagt ze Merlijn hoe ze iemand kan opsluiten zonder dat diegene de betovering ongedaan kan maken. Merlijn weet wat ze met die kennis gaat doen, maar het lukt Nimiane hem over te halen het haar te leren. Ze vertelt hem dat ze altijd zijn geliefde zal zijn en dat ze niets is zonder hem. Merlijn wordt wederom verleid door de vrouw die zegt veel van hem te houden en hij is bereid alles voor haar te doen.⁷⁶ Zo leert hij haar zelfs de kunsten waarmee ze hem later voor eeuwig gevangen zal zetten.

Lodewijk van Velthem nam de *Estoire de Merlin* als basis voor zijn *Merlijncontinuatie*. Het verbaast daarom niet dat de *Merlijncontinuatie* hetzelfde proces volgt als de *Estoire de Merlin*. Net als in de *Estoire* wordt in de *Merlijncontinuatie* meerdere malen gezegd hoeveel Merlijn van Nimiane houdt en dat hij haar daarom zoveel van zijn kunsten leert.

Entese joncfrouwe mynde hi so sere nu,
Dat hi haer leerde, secgic iu,
Al datsi woude.
(*Merlijncontinuatie*, vs. 31831-31813)

In beide teksten wordt de belofte van Merlijn haar alles te leren wat ze wil weten, verzwegen. Van die afspraak wordt wel melding gemaakt als Merlijn aan Blasise vertelt waarom hij naar Nimiane zal afreizen, maar hij wordt niet als reden aangevoerd voor het magieonderwijs. Hierdoor lijkt Merlijn zotter dan hij eigenlijk is. De wijze man ging één keer in de fout, namelijk toen hij beloofde Nimiane magie te leren zonder daar meteen iets voor terug te krijgen. Deze dwaze belofte deed hij uit liefde, verblind door de charmes van de jongedame. Als hij vervolgens beschreven was als iemand die zich aan zijn afspraak houdt, zou Merlijn het imago hebben van een oprechte man die zich aan zijn belofte houdt en de consequenties

⁷⁵ S II, p. 421, r. 32-33.

⁷⁶ S II, p. 451, r. 34 - 452, r. 15.

daarvan ondergaat. Door herhaaldelijk over de liefde van Merlijn voor Nimiane te spreken en die iedere keer op te voeren als de oorzaak van Merlijns ondergang, lijkt Merlijn een sufferd, die steeds dezelfde fout begaat en iedere keer opnieuw valt voor de verleidingstechnieken van Nimiane. Zij vraagt hem meerdere malen haar iets te leren dat ze vervolgens tegen hem gebruikt. Verblind door zijn liefde voor haar is Merlijn telkens bereid haar te leren wat ze hem vraagt, zonder zich te realiseren wat de gevolgen daarvan zullen zijn. Als de afspraak vaker aangehaald en prominenter in beeld gebleven was, zou het moment waarop hij die afspraak maakte het enige moment geweest zijn waarop Merlijn zijn zelfbeschikkingsrecht opgaf. Een dergelijk moment van verstandsverbijstering is geoorloofd en het zou Merlijn sieren dat hij daar de gevolgen van draagt. Dat Lodewijk van Velthem mijn mening niet deelt, maar Merlijn wel degelijk als een idioot ziet, blijkt uit de epiloog van zijn *Merlijncontinuatie*. Daarin noemt hij Merlijn een zot, omdat hij zich meerdere malen door een vrouw tot stomiteiten laat verleiden.⁷⁷

Hoewel de verhaallijn van de *Merlijncontinuatie* overeenkomt met de verhaallijn van de *Estoire de Merlin*, wordt magie in beide werken niet op dezelfde wijze beschreven. De Oudfranse tekst spreekt over *enchantment*,⁷⁸ terwijl Van Velthem meerdere malen het woord *behendicheit*⁷⁹ gebruikt. De Middelnederlandse auteur heeft veel magische termen vervangen door woorden zonder magische connotatie. Van Velthem leefde in een tijd waarin het publiek rationelere ideeën had en niet meer zo sterk in magie geloofde als in het begin van de dertiende eeuw, toen de *Estoire de Merlin* geschreven werd.⁸⁰ Om het verhaal van Merlijn en Nimiane geloofwaardig te maken, moest de schrijver aanpassingen in zijn brontekst aanbrengen en de magie en kracht vervangen door behendigheid en trucs.

De auteur van de *Prose Merlin* heeft minder rekening gehouden met de rationele ideeën die zijn publiek ook gehad moet hebben. Hij beschrijft Merlijns kunsten niet op een wetenschappelijke manier, maar heeft wel regelmatig de Oudfranse toevoeging *par enchantement* uit zijn vertaling weggelaten.

Het leerproces is in deze tekst en in de Middelenlengse *Merlin* in versvorm op dezelfde wijze beschreven als in de *Estoire de Merlin* en de *Merlijncontinuatie*. Wel moet opgemerkt worden dat de *Verse Merlin* niet volledig overgeleverd is. Na de eerste tovertruc die Nimiane

⁷⁷ *Merlijncontinuatie*, vs. 36200-36207.

⁷⁸ S II, o.a. p. 451, r. 39.

⁷⁹ *Merlijncontinuatie*, vs. 35880.

⁸⁰ Laurence Harf-Lancner, *Les fées au Moyen Âge. Morgane et Mélusine: la naissances des fées* (Genève 1984) 419.

leert, het maken van een rivier, eindigt het enige manuscript met deze tekst. Aangezien het eerste deel van deze *Merlin* overeenkomt met de *Estoire*, kan ervan uitgegaan worden dat ook het verloren deel het patroon van die Vulgaattekst gevolgd zal hebben. Uit het gedeelte dat wel bewaard gebleven is, blijkt dat het toveren van een rivier niet het laatste is dat Nimiane van Merlijn zal leren:

As mochel j schal 3ow lere
As evere cowde womman , at born was here.
For was there woman nevere 3it born
That evere cowed so mochel here beform!
(*Merlin*, vs. 21483-21486)

In de *Lancelot en prose* leert Merlijn Nimiane de magische kunsten die zij verderop in het werk nodig zal hebben voor haar rol als fee en Vrouwe van het Meer. In de tijd waarin deze tekst geschreven werd, geloofde de meerderheid van de bevolking niet meer in feeën.⁸¹ Rationalisering en de Kerk hadden ervoor gezorgd dat het beeld van feeën als vrouwen uit de Andere Wereld met aangeboren magische krachten vervormd was tot een opvatting van feeën als gevaarlijke vrouwen met duivelse kennis.⁸² Omdat Nimiane als Vrouwe van het Meer en beschermvrouwe van Lancelot een positief imago moest hebben, kon ze niet als heks worden afgeschilderd, maar moest ze een goede fee zijn, zoals de feeën uit de Keltische orale traditie.⁸³ Het publiek kende dit feebeeld niet, dus zag de auteur zich genoodzaakt uit te leggen wat hij hiermee bedoelde:

A celui tens estoient apelees fees totes iceles qui savoient d'anchantement et de charaies. Eles savoient, ce dit li contes des brettes estoires, la force des paroles et des pierres et des herbes, par quoi eles estoient tenues en joveneté et en biauté et en si granz richeces com eles devoient.
(*Lancelot en prose*, p. 21, r. 12-17)

In de vroegere teksten hadden dergelijke feeën deze kennis al sinds hun geboorte, maar omdat mensen in de loop van de dertiende eeuw rationelere ideeën kregen, geloofde het publiek van

⁸¹ Harf-Lancner, *Les fées au Moyen Âge*, 54

⁸² Harf-Lancner, *Les fées au Moyen Âge*, 411 en Harf-Lancner, 'Fairy godmothers and fairy lovers' in: Thelma S. Fenster, *Arthurian Women: A casebook* (New York en Londen 1996) p. 135-151, aldaar 144.

⁸³ Ernst Brugger, 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage', *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 30 (1906) p. 169-239, aldaar 170-171

de *Lancelot en prose* hier niet meer in.⁸⁴ Nimiane kon geen godin zijn met aangeboren kennis, maar moest een fee worden door die kennis van iemand te leren. Merlijn werd ingeschakeld als haar onderwijzer,⁸⁵ want van de zoon van de duivel geloofde men nog wel dat zijn magische krachten aangeboren waren.⁸⁶

Omdat de Merlijn en Nimiane-episode in dit verhaal slechts een interpolatie is om uit te leggen waar Nimiane haar magische kennis vandaan heeft, beslaan de magielessen in deze tekst slechts enkele alinea's. Merlijn blijft gedurende die episode constant bij Nimiane. Ondanks deze verschillen komt het verloop van hun relatie grotendeels overeen met de *Estoire*. Ook in de *Lancelot en prose* vraagt Nimiane Merlijn hoe ze iemand kan laten slapen. Ze legt Merlijn uit dat haar vader haar zal doden als hij haar relatie met Merlijn ooit ontdekt. Dit is, net als in de *Estoire*, gelogen, want in werkelijkheid wil ze Merlijn laten slapen, iedere keer dat hij met haar komt praten.⁸⁷ Dit is niet genoeg om zichzelf tegen zijn seksuele avances te beschermen, want om haar maagdelijkheid veilig te stellen, schrijft ze bovendien twee bezweringen op haar dijen.⁸⁸ In deze tekst staat niet expliciet dat Nimiane pas Merlijns wil zal doen nadat zij geleerd heeft wat ze wil weten. Wel staat er dat ze zijn wil zal doen nadat hij haar een deel van zijn kennis geleerd heeft, waarop hij haar belooft alles te leren wat ze hem vraagt.⁸⁹ Hierdoor staat ze niet zo in haar recht als in de *Estoire* wanneer ze Merlijn lichamelijke liefde weigert. Volgens een woordelijke lezing van de *Lancelot en prose* zou Nimiane enige tijd na aanvang van het onderricht al seks met Merlijn moeten hebben. Dat doet ze echter niet, dus houdt ze zich niet aan de afspraak. Om onder die verplichting uit te komen, misleidt ze Merlijn.

Ook in de *Huth-Merlin* geeft Merlijn lessen in magie aan Nimiane zonder geslachtsgemeenschap met haar te hebben. Nimiane is bang voor hem en heeft hem laten beloven niets te ondernemen zolang zij dat niet wil:

Je voel que vous me fianciés de vostre main nue que vous ne ferés riens par
enchantemens ne par autre chose dont vous cuidiés que je me doie courechier.
(*Huth-Merlin*, p. 140)

⁸⁴ Harf-Lancner, 'Fairy godmothers and fairy lovers', 144.

⁸⁵ *Lancelot en prose*, p. 21, r. 20.

⁸⁶ Brugger-Hacket, *Merlin in der europäischen Literatur des Mittelalters*, 127.

⁸⁷ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 19-32.

⁸⁸ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 33-35.

⁸⁹ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 15-18.

Omdat hij veel van haar houdt, is hij bereid alles te doen wat ze hem vraagt en belooft hij haar dit. Zijn verlangen naar haar neemt echter niet af en hij blijft hopen ooit met haar het bed te kunnen delen.

Als Nimiane op reis gaat naar haar eigen land, vraagt ze of Merlijn meegaat, omdat ze verwacht dat hij dat niet zal willen. Hij gaat op de uitnodiging in, maar zegt ook dat hij zal doen wat zij wil, of dat nu meereizen of thuisblijven is.⁹⁰ Zij vindt het niet leuk dat hij meegaat, want ze haat niets zoveel als hem, maar toch doet ze alsof ze erg blij is met zijn gezelschap:

Samblant n'en osa faire, ains fist chiere que moult li fust biel, et moult l'en
mierchia de ceste compaignie que il avoit offert a tenir.

(*Huth-Merlin*, p. 142)

Nimiane probeert de opdringerige Merlijn op afstand te houden.

Aangezien hij doet wat zij wil, had ze hem kunnen zeggen dat ze het prettiger zou vinden zonder hem te vertrekken. Dit doet ze niet. Integendeel, ze laat hem weten het fijn te vinden dat hij meegaat. Ze blijft doen alsof ze hem aardig vindt en houdt hem daarmee aan het lijntje. De reden voor haar schijnheilige gedrag is niet, zoals in andere teksten, dat ze ervan uitgaat dat hij haar meer magie zal leren als ze hem liefdevol behandelt. In de *Huth* wil Nimiane magie leren, omdat ze bang is voor Merlijn en toverkunsten nodig denkt te hebben om aanranding door hem te voorkomen. Ze is in deze tekst aardig tegen Merlijn, omdat hij haar niet aan zal randen zolang hij het idee heeft uiteindelijk met een gewillige Nimiane seks te kunnen hebben. Als hij zou ontdekken dat ze niets dan haat voor hem voelt en nooit bereid zal zijn met hem te slapen, zal hij

haar misschien dwingen met hem te slapen. Om dit te voorkomen, houdt ze hem aan het lijntje tot ze genoeg magie heeft geleerd om hem voorgoed uit haar buurt te houden.

⁹⁰ *Huth-Merlin*, p. 142.

Nimiane en Merlijn brengen lange tijd gezamenlijk door, terwijl Merlijn Nimiane alles van de zwarte kunsten leert.

Il avoit ja tant d'enchantemens apris a la damoisele et d'ingromanchie que elle seule en savoit plus que tous li siecles for seulement Merlins.

(*Huth-Merlin*, p. 150)

Volgens dit fragment weet Merlijn meer van magie dan Nimiane en zou dus hij machtiger moeten zijn dan zij. Toch is het Nimiane die macht over Merlijn heeft en ze maakt daarvoor gebruik van de trucs die Merlijn haar geleerd heeft:

Et neporquant elle l'avoit ja si enchanté par che meismes que elle avoit de lui apris que elle pooit dire canques elle voloit aveant que ja en seüst riens.

(*Huth-Merlin*, p. 151)

Merlijn heeft haar ook verteld hoe ze dingen kan bewerkstelligen die alleen zichzelf ongedaan kan maken. Zelfs hij kan haar tovernij niet opheffen en zo wordt Merlijn door zijn eigen magie betoverd.

Nimiane houdt voor hem verborgen dat zij van plan is zich van hem te ontdoen en ze liegt dat ze zielsveel van hem houdt en hem zal beschermen.⁹¹ Nimiane bedriegt en verraadt Merlijn, maar ze ziet zichzelf niet als bedriegster. Ze vindt dat Merlijns duivelse lust haar ertoe dwingt hem te misleiden. Merlijn wordt door de verteller wel beschreven als iemand die erg naar Nimiane verlangt en dolgraag met haar wil slapen, maar ook als een verliefde man die altijd doet wat Nimiane wil. Merlijn wacht netjes tot Nimiane bereid is en probeert haar niet constant tot seks te verleiden.

Il ne fesist en nulle maniere chose don til cuidast que elle se deust courechier.

(*Huth-Merlin*, p. 140)

De tovenaars is dus niet zo gevaarlijk als Nimiane denkt en daarom is haar bedrog niet nodig. De verteller laat Nimiane steeds zeggen dat ze Merlijn wel moet misleiden, omdat hij haar anders zal verkrachten, maar voegt daar ook aan toe dat Merlijn haar niet wil verkrachten, maar juist alles doet wat zij wil. Hij ontkracht daarmee Nimianes motivatie en maakt haar tot een bedriegster. Hoewel Nimiane zichzelf als het slachtoffer van Merlijn ziet, lijkt de verteller Merlijn als slachtoffer te zien en Nimiane als een gemene vrouw die misbruik maakt van

⁹¹ *Huth-Merlin*, p. 153.

Merlijn en zijn liefde voor haar. De schrijver kiest de kant van Merlijn en heeft een andere visie op de wijze man dan de vrouw die hij beschrijft. Toch is hij niet geheel positief over Merlijn, want hij ziet Merlijn als duivelszoon vol lust en ook zijn onderdanigheid aan de vrouw vindt hij een slechte zaak. Merlijn wordt beschreven als een zwakkeling, die Nimiane gehoorzaamt in alles wat zij van hem vraagt.⁹²

De *Morte d'Arthur* geeft een uiterst korte samenvatting van de tijd die Merlijn en Nimiane samen doorbrengen, zoals die in de *Suite du Merlin* beschreven is.⁹³ Malory vertelt dat Merlijn magie leert aan Nimiane en dat Nimiane aardig doet tegen Merlijn. Merlijn wil graag seks met Nimiane, maar zij is bang voor de duivelszoon en wil dat liever niet. Daarom laat ze hem zweren dat hij het niet met tovertrucs zal proberen te bereiken, als hij uiteindelijk zijn zin wil hebben.

Than she made hym to swere that he sholde never do none inchauntemente
uppon hir if he wolde have his wil; and so he swore.
(*Morte d'Arthur*, p. 78, r. 27-29)

Net als in de *Huth-Merlin* heeft Nimiane een hekel aan Merlijn en wil ze liever van hem af, maar omdat Malory geen woord zegt over haar leugens en bedrog, lijkt Nimiane hier een minder slecht karakter te hebben dan in de *Huth*. Toch is ze ook in deze tekst niet zo aardig als in de *Estoire de Merlin*, de Middelenegse *Merlins* en Velthems versie.

In het vorige hoofdstuk kwam al ter sprake dat Merlijn volgens *The last enchantment* denkt dat hij magieonderwijs geeft aan de jongen Ninian. Deze 'jongen' is zeer leergierig en wordt de assistent van Merlijn.⁹⁴ Merlijn herkent zichzelf in Ninian en leidt 'hem' op tot zijn opvolger als tovenaer en raadgever.⁹⁵ Als Merlijn hoort dat Ninian eigenlijk een meisje is, is het te laat om met het onderwijs te stoppen. Ze zijn niet meer alleen meester en leerling maar ook geliefden. Ze houden van elkaar en zijn gelukkig samen.⁹⁶ Het enige bedrog in deze tekst is dat Nimiane doet alsof ze een jongen is nadat Merlijn haar daarvoor heeft aangezien. De relatie van Merlijn en Nimiane begint met een misverstand, maar dat is evenzeer Merlijns fout

⁹² *Huth-Merlin*, o.a. p. 140 en p. 142.

⁹³ *Prose Merlin*, 10.

⁹⁴ *The last enchantment*, p. 348-9.

⁹⁵ *The last enchantment*, p. 361.

⁹⁶ *The last enchantment*, p. 378.

als die van Nimiane. Nimiane is wel hongerig naar magie, maar ze misbruikt Merlijn niet om die kennis te bemachtigen.

Merlijn leert haar zijn magie door die letterlijk aan haar over te dragen. Iedere keer dat zij iets leert, vermindert zijn kracht. Nimiane wordt steeds machtiger en Merlijn vindt het eerst spijtig dat hij zijn kunsten verliest, maar later krijgt hij daar vrede mee.

I could feel the power coming from her, my own power, stronger now in her than in my own hands. For myself, I felt nothing but weariness, and a kind of grief.
(*The last enchantment*, p. 402)

In alle Middeleeuwse varianten leert Nimiane magie zonder met Merlijn te slapen, hoewel hij dat erg graag wil.

In de *Estoire, Merlijncontinuatie* en de Middelenegelse *Merlins* hebben Merlijn en Nimiane afgesproken dat Merlijn pas zal krijgen wat hij wil als Nimiane alles geleerd heeft. Beiden houden zich aan de afspraak en Nimiane kan niets verweten worden. Toch blijkt het nodig te zijn om Merlijn seks te laten waarnemen om het magieonderwijs te vervolgen. De belofte blijkt ook geen grote rol te spelen als reden voor Merlijns bereidheid zijn kennis van magie te delen. Volgens de teksten geeft hij geen onderwijs aan Nimiane omdat hij dat beloofd heeft, maar omdat hij zoveel van haar houdt. Als de belofte tijdens het proces duidelijker in beeld was gebleven, zou Merlijn slechts op één moment van verstandsverbijstering zijn magie, zijn toekomst en zijn kans op seks opgegeven hebben. Nu de gemaakte afspraak zelden genoemd wordt, lijkt het of Merlijn steeds weer in Nimianes val loopt. Merlijn wordt zo tot een zot gemaakt, maar Nimiane wordt geen grote bedriegster. Ze liegt af en toe om ervoor te zorgen dat hij haar bepaalde dingen leert, maar omdat de vertellers ook melden hoe lief ze voor Merlijn is, houdt ze een positief imago.

In de *Lancelot en prose* wordt Merlijn misbruikt om Nimiane kennis van magie te geven. Nimiane misleidt hem wel, want ze zorgt ervoor dat hij niet met haar kan slapen, maar ze is geen bedriegster.

In de *Huth-Merlin* brengen Merlijn en Nimiane meer tijd samen door, maar wordt het samenzijn minder romantisch beschreven dan in de andere teksten. De verteller maakt duidelijk hoe Nimiane over Merlijn denkt door keer op keer te vertellen hoe erg ze de duivelszoon haat en hoe bang ze voor hem is. Door haar vervolgens tegen hem te laten zeggen dat ze van hem houdt en alles voor hem zal doen, wordt ze een huichelaarster. Ze bedriegt

Merlijn en ziet zich daartoe genoodzaakt en gerechtigd, omdat Merlijn haar zou willen verkrachten. Merlijn wil inderdaad heel graag met haar slapen en lijkt haar leugens te geloven. In werkelijkheid is hij echter niet zo opdringerig als Nimiane beweert en is hij het slachtoffer van Nimianes leugens.

Nimiane wordt in de loop der jaren een negatiever personage dat Merlijn met steeds meer opzet naar zijn ondergang leidt. In de *Morte d'Arthur* lijkt ze weer een positiever imago te hebben, maar dat komt vooral doordat het onderwijs daar uiterst kort beschreven is en de auteur niet alle leugenachtige opmerkingen in zijn tekst heeft opgenomen.

In de twintigste-eeuwse variant verloopt het leerproces anders. In het boek van Mary Stewart krijgt Nimiane niet slechts onderwijs in magie, maar neemt ze ook Merlijns krachten over. De leergierige dame wordt in de tijd dat ze gelukkig samenleven door hem getraind als zijn opvolgster en daarvoor heeft ze zijn krachten nodig, die Merlijn bereid is op te geven. Hij wordt zwakker naarmate zij meer leert en machtiger wordt.

In bijna alle teksten wordt gesproken over magie en betoveringen. De *Merlijncontinuatie* is de enige tekst die de magische elementen gerationaliseerd heeft en als behendigheid weergeeft. Veel auteurs hadden te maken met een publiek dat niet meer in magie geloofde, maar aangezien Merlijn de zoon van de duivel was, geloofde dat publiek nog wel dat Merlijn magische krachten kon bezitten. Nimiane, van wie men niet meer geloofde dat zij aangeboren krachten had, kreeg beschikking over magie door onderwijs te krijgen van Merlijn. Hoewel Nimianes magie aangeleerde magie is, wordt hij toch niet op een wetenschappelijke wijze beschreven. Ze past geen kennis toe, maar voert tovertrucs uit. Blijkbaar hadden de meeste auteurs het idee dat magische krachten, in ieder geval in de wereld van deze verhalen, aan te leren waren. Slechts Van Velthem, die Nimiane geen krachten maar kennis laat vergaren, en Mary Stewart zien dit anders. Volgens laatstgenoemde kan kennis van magie aangeleerd worden, maar moeten de krachten zelf overgedragen worden voordat de leerling daar de beschikking over kan hebben.

4. Merlijns onmacht om zijn gevangenzetting te voorkomen

4.1 *Merlijns kennis van zijn gevangenzetting*

In alle teksten die hier besproken worden, heeft Merlijn kennis van de toekomst.

In de *Estoire de Merlin* heeft Merlijn die kennis van God gekregen. De duivel gaf zijn zoon Merlijn allerlei krachten en kennis van het verleden. Omdat Merlijns moeder erg vroom was en boete gedaan had voor haar contact met de duivel, gaf God Merlijn ook kennis van de toekomst.⁹⁷ Het krijgen van krachten en kennis van de duivel en van God was in de Middeleeuwen geloofwaardig, want men geloofde ook dat heiligen tijdens hun leven bijzondere krachten van God ontvangen hadden.⁹⁸

Zijn kennis van de toekomst gebruikt Merlijn om voorspellingen te doen over onder andere het rijk van koning Arthur, maar ook over zijn eigen einde. Hij vertelt Blaise dat een wolf een leeuw zal overwinnen, hoewel een leeuw normaal gesproken sterker is dan een wolf.⁹⁹ Volgens Merlijn zal deze profetie op hemzelf van toepassing worden en verderop in het verhaal zal blijken dat de wolf symbool staat voor Nimiane en de leeuw voor Merlijn. Als Merlijn Blaise later vertelt over zijn liefde voor een dame, vreest Blaise dat zij de dame is die Merlijn zal misleiden en dat Merlijn zijn krachten door haar zal verliezen.¹⁰⁰

Op het moment dat Merlijn Nimiane voor het eerst ziet, weet hij meteen dat hij zich beter niet met haar kan inlaten, omdat een relatie met haar hem schade zal berokkenen:

Si dist que moult seroit fols se il s'endormoit en son pechie qu'il en perdist son
sens et son savoir por avoir le deduit d'une damoisele et lui honir et dieu perdre.
(S II, p. 209, r. 39-41)

Iedere keer dat Nimiane Merlijn vraagt haar iets te leren, zoals hoe ze iemand kan laten slapen of kan opsluiten,¹⁰¹ realiseert Merlijn zich dat hij gek is dat hij haar deze dingen leert:

Tant li aprist de sons sens unes foi et autres que il sen pot tenir por fol al daarin.
(S II, p. 421, r. 35-36.)

⁹⁷ S II, p. 17.

⁹⁸ Bernard Hamilton, *Religion in the medieval west* (Londen 2003) 100.

⁹⁹ S II, p. 206, r. 40 - p. 207, r. 4.

¹⁰⁰ S II, p. 256, r. 21-23.

¹⁰¹ Slapen: S II, p. 280, r. 22-23; opsluiten: S II, p. 451, r. 38-39.

In de Middelnederlandse vertaling uit 1326 voorspelt Merlijn, net als in de *Estoire*, zijn eigen einde door middel van een vergelijking over een wolf en een leeuw:

Want die wolvinne es nu komen daer,
Die den lewe sal binden vorwaer
Met banden, die niet en zullen zijn
(...)
Van negenen dinge, dat nu den dach
Water noch aerde gedragen mach.
Nochtan sal hi so vaste zijn gebonden
Ende so nauwe, dat hi ten stonden
Hem niet verroeren en sal daerby.
(...)
Met deser wolvinnen meent hi een wijf,
Die sint so bant den keytijf
Met woerden, die hi haer selve leerde.
(*Merlijncontinuatie*, vs. 21796-21798, 218002-218006 en 21814-21817)

Hierin staat dat de leeuw, Merlijn, door een wolvin, een vrouw aan wie Merlijn spreuken zal leren, voor eeuwig opgesloten zal worden door middel van immateriële zaken. Merlijn weet dus precies wat er zal gebeuren en ook wat zijn rol daarin zal zijn: hij zal een vrouw de spreuken leren waarmee ze hem uiteindelijk zal opsluiten. Op het moment dat hij Nimiane voor het eerst ziet, weet hij dat zij degene is door wie hij zijn kunsten en vrijheid zal verliezen.¹⁰²

Net als in de *Estoire de Merlin* en de *Merlijncontinuatie* geeft God Merlijn in de *Verse Merlin* kennis van de toekomst, omdat zijn moeder zeer vroom is. Door toekomstkennis toe te voegen aan de krachten die de duivel aan Merlijn schenkt, hoopt God Merlijn aan zijn kant te krijgen in plaats van aan de zijde van de duivel:

It likede to this lord of myht
Hym to taken jnto his power
And hollych out of the develis daunger.
(*Merlin*, vs. 970-973.)

¹⁰² *Merlijncontinuatie*, vs. 22036.

Ook de overige gebeurtenissen in de *Verse Merlin* komen overeen met het verloop van de *Estoire*.

De latere Middelenlengelse prozavariant beschrijft Merlijns toekomstkennis en zijn profetie ook, evenals de wetenschap dat contact met Nimiane tot ongeluk zal leiden:

(He) thought that a moche fole were he yef he slepte so in his synne to lese his witte and his connyng for to have the deduyt of a mayden, and hymself shamed, and God to lese and displese.

(*Prose Merlin*, p. 184, r. 104-106)

Als Nimiane hem vraagt haar bepaalde trucs te leren, weet hij heel goed dat ze die kennis tegen hem zal gebruiken, maar toch leert hij haar wat ze hem vraagt.¹⁰³

De *Estoire* en de teksten die daarvan zijn afgeleid, vertellen allen dat Merlijn weet hoe en door wie hij opgesloten zal worden. Volgens de *Lancelot en prose* is Merlijn wel alwetend,¹⁰⁴ maar in deze tekst wordt niet verteld dat Merlijn weet dat Nimiane hem zal opsluiten. Hij realiseert zich niet welke gevolgen de magielessen aan Nimiane zullen hebben. Het is mogelijk dat Merlijn meer weet dan de tekst aangeeft, want in deze tekst wordt niet vooruitgekeken naar Merlijns einde. Merlijn is hier een bijfiguur, in het verhaal gebracht om de herkomst van Nimianes magische kennis te verklaren. Zijn gedachten en gevoelens zijn in de *Lancelot en prose* niet belangrijk en daarom wordt er geen aandacht besteed aan eventuele twijfels die hij heeft over zijn verhouding met Nimiane.

In de *Huth-Merlin* heeft Merlijn door zijn toekomstkennis¹⁰⁵ wel een vermoeden dat hij binnenkort opgesloten zal worden,¹⁰⁶ maar weet hij niet dat Nimiane degene zal zijn die hem op die manier aan zijn einde zal brengen:

Je ne sai ki ceste mort m'apareille.

(*Huth-Merlin*, p.151)

In de *Morte d'Arthur* weet Merlijn, ondanks de beperkte ruimte die zijn verhouding met Nimiane in dit werk krijgt, ook al hoe hij zal eindigen:

¹⁰³ *Prose Merlin*, p. 222, r. 176-178.

¹⁰⁴ *Lancelot en prose*, p. 23, r. 7-9.

¹⁰⁵ *Huth-Merlin*, p. 152.

¹⁰⁶ *Huth-Merlin*, p. 151.

So on a tyme he tolde to Kynge Arthure that he scholde nat endure longe, but for all his craftes he scholde be putte into the erthe quyk.

(*Morte d'Arthur*, p.78, r. 12-14)

Arthur gaat ervan uit dat Merlijn dit *mysseadventure* kan voorkomen, maar Merlijn zegt hem dat dat niet zo zal zijn.¹⁰⁷ Uit Merlijns omgang met Nimiane blijkt niet dat hij weet dat zij hem zal opsluiten met de magie die hij haar leert. Aangezien Malory de *Suite du Merlin* als voornaamste bron voor deze episode heeft gebruikt, bezit Merlijn in de *Morte*, evenals in de *Suite*, waarschijnlijk geen kennis van de details van zijn opsluiting.

In *The last enchantment* geeft Merlijns toekomstkennis hem wetenschap van zijn toekomstige opsluiting door een vrouw.¹⁰⁸ Hij zegt daarover:

Men will call my end shameful.

(*The last enchantment*, p. 182)

Toch gelooft hij Arthur niet als die hem vertelt dat Nimiane niet te vertrouwen is.¹⁰⁹ Merlijn weet kennelijk nog niet dat zij de vrouw is die hem levend zal begraven.

In dit boek doet Merlijn geen voorspellingen over een leeuw en een wolf, maar treedt er een wonder op dat het einde van Merlijns krachten symboliseert. Om aan te geven dat Merlijn zijn krachten verliest, daalt langs de hemel een komeet met een drakenstaart af.¹¹⁰

4.2 Verklaringen voor Merlijns onmacht

In de *Estoire de Merlin* en de bewerkingen van deze tekst in het Middelnederlands en Middelenegels, wordt de machteloosheid van Merlijn op dezelfde wijze beschreven. Ondanks de vele jaren verschil tussen het ontstaan van deze teksten hebben de auteurs weinig wijzigingen aangebracht in het verhaal dat door de *Estoire* verteld wordt.

Merlijn weet dat Nimiane hem zal opsluiten en dat hij dat, ondanks zijn kennis en kracht, niet kan voorkomen. Het lijkt gek dat de wijze tovenaer zich niet kan verzetten tegen

¹⁰⁷ *Morte d'Arthur*, p. 78, r. 21-23.

¹⁰⁸ *The last enchantment*, p. 72 en p. 254.

¹⁰⁹ *The last enchantment*, p. 372-374.

¹¹⁰ *The last enchantment*, p. 394.

een jonge vrouw. Lodewijk van Velthem noemt Merlijn aan het slot van zijn *Merlijncontinuatie* een zot, omdat hij zich zo laat inpakken door een vrouw:

Dan dat hi was een fijn sot;
al heet hi vroet ende conde vele,
nochtan heefden wijf, by horen spele,
datsi hem toende menechfoude
bracht int nette daer si woude.
(*Merlijncontinuatie*, vs. 36200-36204)

Toch wordt de machteloosheid van Merlijn geloofwaardig gemaakt. Om te bereiken dat het publiek begrijpt en gelooft waarom Merlijn zijn opsluiting niet kan voorkomen, geven de auteurs van de vier teksten drie verklaringen voor Merlijns machteloosheid.

De eerste verklaring is liefde. Merlijn houdt zoveel van Nimiane, dat hij bereid is alles voor haar te doen.

Iou sui si souspris de samour que a force me convient faire vostre volente.
(*S II*, p. 452, r. 1-2)

Zijn liefde voor haar verblindt en verlamt hem volledig. Hieruit blijkt dat Merlijn niet slechts een duivelszoon is, maar ook menselijke karaktertrekken bezit. Duivels kennen geen liefde en zouden zichzelf nooit wegcijferen voor een ander. De tovenaar heeft Nimiane meer lief dan hij zichzelf liefheeft en hij is bereid alles voor haar op te geven. Men zou het idioot kunnen vinden dat een wijze man zich door een vrouw laat verleiden tot het opgeven van zijn eigen wil, maar volgens Isabelle Cani geloofde het publiek in de middeleeuwen dat zelfs de allerwijzeste man zo door liefde bevangen kon zijn, dat hij niet meer wist wat

Merlijn weet dat Nimiane hem zal opsluiten, maar kan haar toch niets weigeren.

hij deed.¹¹¹ Merlijn heeft door dat het niet slim is om voor Nimiane te vallen en noemt zichzelf meerdere malen een zot, maar kan niet voorkomen dat hij verliefd op haar wordt.

Ten tweede is het voor Merlijn onmogelijk aan zijn lot te ontkomen, omdat hij in een moment van verstandsverbijstering beloofd heeft datgene te doen wat zijn einde zal veroorzaken. Hij heeft Nimiane beloofd magie te leren en daarmee zal ze uiteindelijk zijn ondergang bewerkstelligen. Deze belofte deed Merlijn, omdat hij verblind werd door zijn liefde voor Nimiane. Hoewel die liefde vaak wordt aangehaald om uit te leggen waarom Merlijn niet kan weigeren haar bepaalde dingen te leren, zoals hoe ze iemand kan opsluiten, is de overeenkomst ook een belangrijke reden voor de onmogelijkheid om dit te weigeren. Merlijn moet haar deze zaken leren, omdat hij beloofd heeft haar alles te leren wat ze wil weten:

‘Aler mi couvient’, fait Merlins. ‘Qaur iou li ai en convent.’
(S II, p. 451, r. 25-26.)

Het was niet verstandig de overeenkomst aan te gaan, maar belofte maakt schuld. Merlijn zal de gevolgen van zijn moment van verstandsverbijstering moeten dragen. Dat hij dat doet, tot zijn ondergang aan toe, toont dat Merlijn een eerlijk en oprecht man is, trouw aan zijn gegeven woord.

De derde reden voor de machteloosheid van Merlijn is God. De levensweg van Merlijn en ook zijn opsluiting maken deel uit van een groter plan dat is voorbestemd door God:

Car diex nostre sires le vaut ensi.
(S II, p. 207, r. 16.)

Merlijn voert de wil van God uit, omdat hij zich niet tegen God kan en wil verzetten. Waarom God dit beschamende einde voor Merlijn bedacht heeft, wordt niet expliciet gezegd. Wel melden de teksten dat God met de kennis van de toekomst die hij Merlijn gaf, Merlijns duivelse kanten hoopte te verminderen. Door een relatie met Nimiane aan te gaan en naar haar te verlangen, begaat Merlijn een zonde en God zal hem daarvoor straffen.¹¹²

Silvia Brugger-Hacket vergelijkt Merlijns opsluiting met de dood van Christus.¹¹³ De Zoon van God weet ook ruim van tevoren dat hij zal sterven en dat hij dit plan van God moet uitvoeren. Merlijn, die verwekt werd als duivelse tegenhanger van Christus en daarna door

¹¹¹ Cani, ‘Viviane ou l’invention de la difficulté d’aimer’, 510.

¹¹² *Prose Merlin*, p. 184, r. 104.

¹¹³ Brugger-Hacket, *Merlin in der europäischen Literatur des Mittelalters*, 155.

God naar zijn kant gehaald werd, overkomt hetzelfde. Dit is een interessante vergelijking en mogelijk is dit motief door de schrijver uit de Bijbel overgenomen, net zoals andere motieven uit andere verhaaltradities overgenomen zijn. Toch gaat het mijns inziens te ver om te concluderen dat Merlijn ter navolging van Christus met open ogen zijn einde tegemoet gaat.

Deze drie verklaringen voor Merlijns onmacht lijken allen een wijze les in te houden. Het lijkt alsof het publiek gewaarschuwd wordt voor vrouwen, want vrouwen kunnen met hun charmes zelfs de wijste man machteloos maken. Meerdere wetenschappers beweren dat de *Vulgaatcyclus*, waarin de *Estoire de Merlin* is opgenomen, een reactie is op de hoofse-liefdethematiek.¹¹⁴ In deze cyclus zou, mede onder invloed van de Kerk, geageerd worden tegen wereldlijke liefde tussen man en vrouw.¹¹⁵ Daarnaast waarschuwt dit verhaal voor het risico van beloftes en toont het dat niemand, zelfs niet een tovenaar als Merlijn, kan ontkomen aan zijn lotsbestemming door God.

Voor de *Lancelot en prose* is de vraag waarom Merlijn niets doet om zijn dood te voorkomen gemakkelijk te beantwoorden. Merlijn heeft in deze tekst geen kennis van zijn toekomstige opsluiting door Nimiane en weet niet dat er iets zal gebeuren dat hij moet proberen te verhinderen. Merlijn loopt in deze tekst niet met open ogen zijn eigen ondergang tegemoet, dus is het minder tragisch dat hij haar liefheeft en belooft magie te leren dan in de hiervoor besproken teksten. Omdat de tekstpassage van de ontmoeting van Merlijn en Nimiane tot aan zijn opsluiting erg kort is, wordt het niet duidelijk of Merlijn zich realiseert wat de gevolgen van zijn daden zullen zijn.

Volgens de *Huth-Merlin* is Merlijn niet in staat zijn einde te voorkomen, omdat hij niet weet tegen wie hij zich moet beschermen. Hij weet dat hij zal sterven, maar niet door wie zijn dood veroorzaakt zal worden.¹¹⁶ Nimiane heeft Merlijn betoverd, zodat hij niet weet dat zij degene is die hem zal opsluiten:

Ne il ne pooit riens savoir de chou que elle disoit ne faisoit, car elle s'estoit trop
bien garnie encontre lui par nigremanchie.
(*Huth-Merlin*, p. 152)

¹¹⁴ MacDonald, *The figure of Merlin*, 247.

¹¹⁵ Joan M. Ferrante, *Woman as image in medieval literature: from the twelfth century to Dante* (New York 1975) p. 122

¹¹⁶ *Huth-Merlin*, p. 151.

Een tweede reden voor de machteloosheid van Merlijn in de *Huth-Merlin* is deze betovering door Nimiane. Ze gebruikt de magie niet alleen om Merlijn in het ongewisse te houden over haar plannen, maar ook om het Merlijn onmogelijk te maken zijn krachten te gebruiken. Nimiane is door het onderricht van Merlijn zo machtig geworden, dat ze Merlijns krachten kan verminderen en hem zijn verstand laat verliezen:

(Il) avoit ja perdu tout le sens et toute la memoire dont il avoit devant esté garnis.

(*Huth-Merlin*, p. 196)

Door de betoveringen die Nimiane op hem uitvoert, wordt Merlijn steeds zwakker. Hij kan daar niets tegen doen, want hij heeft haar ook geleerd hoe ze ervoor moet zorgen dat niemand haar betoveringen ongedaan kan maken.¹¹⁷ Zodra Nimiane de magie op hem toepast, kan hij niet meer aan zijn lot ontkomen.

Nimiane
betovert
Merlijn.

Als hij zijn opsluiting had willen voorkomen, had hij Nimiane geen magie moeten leren. Hij wist echter niet dat hij door Nimiane opgesloten zou worden en dat het geven van les in magie aan een jongedame dergelijke gevolgen zou hebben. Merlijns kennis van zijn einde was niet zo gedetailleerd. Bovendien verlangde hij zo naar Nimiane, dat hij niet nadacht over de gevolgen van het overdragen van zijn magische kennis. Zijn lust was de reden waarom Merlijn contact met Nimiane wilde en waarom hij bereid was haar onderwijs te geven.¹¹⁸ In

¹¹⁷ *Huth-Merlin*, p. 152.

¹¹⁸ *Huth-Merlin*, p. 140.

deze tekst is Merlijn het slachtoffer van zijn lust en heeft hij de pech dat de vrouw naar wie hij verlangt, misbruik van hem maakt en hem misleidt.

Malory vertelt in de *Morte d'Arthur* dat Merlijn bekend is met zijn einde, maar niet of Merlijn ook weet dat Nimiane daar verantwoordelijk voor zal zijn. In deze tekst staat niet dat Merlijn zijn dood wil voorkomen, maar daar niet toe in staat is. De wijze waarop beschreven wordt dat Merlijn Nimiane magie leert, is niet tragisch of fatalistisch. De auteur heeft in deze episode vooral aandacht voor de gebeurtenissen en vertelt weinig over de gedachten en gevoelens van de personages. Hierdoor is er geen aandacht voor de zothed en tragiek van Merlijns ondergang, maar wordt de opsluiting beschreven alsof het heel normaal is. Het is duidelijk dat Merlijn verliefd is op Nimiane, maar deze liefde wordt niet gebruikt als motivatie voor zijn bereidheid alles voor haar te doen. Er komen geen redenen voor Merlijns machteloosheid ter sprake en het is daarom lastig te begrijpen waarom Merlijn zichzelf in de *Morte d'Arthur* laat opsluiten. Of het vijftiende-eeuwse publiek daar ook problemen mee had, weet ik niet. Misschien was het verhaal over Merlijns opsluiting door Nimiane in die tijd zo bekend dat het voor het publiek van Malory een logische gebeurtenis was.

In het boek van Mary Stewart boek kan Merlijn, ook als hij dat zou willen, niets beginnen tegen Nimiane, omdat zij machtiger en sterker is dan hij. Merlijn heeft Nimiane niet alleen magie geleerd, maar ook zijn eigen krachten aan haar overgedragen. Omdat Nimiane Merlijns krachten overneemt, verzwakt Merlijn en wordt Nimiane steeds sterker. Uiteindelijk is zij, net als in de *Huth-Merlin*, machtiger dan hij.¹¹⁹ De overdracht van magische krachten in *The last enchantment*, die er uiteindelijk voor zal zorgen dat Merlijn opgesloten raakt, heeft een aantal redenen.

Ten eerste is Merlijn oud en uitgeput en heeft hij genoeg van het tovenaarschap. Arthur heeft wel een raadgever nodig en Merlijn handelt in het belang van het rijk door een opvolger op te leiden en zijn krachten door te geven.¹²⁰ Dat Merlijn zijn krachten overdraagt aan een vrouw, terwijl hij weet dat een vrouw zijn einde zal bewerkstelligen, komt door een misverstand. Toen hij haar als zijn opvolger koos, dacht hij dat Nimiane een jongen was. Als hij ontdekt dat ze een meisje is en hij het gevaar inziet, zijn ze zo aan elkaar gehecht, dat

¹¹⁹ *The last enchantment*, p. 402.

¹²⁰ *The last enchantment*, p. 361.

Merlijn hun relatie niet wil beëindigen. Hij houdt van haar en die liefde is voor hem nu belangrijker dan al zijn krachten en machten bij elkaar.¹²¹

Net als in de *Estoire de Merlin* wordt ook in deze tekst gesproken over het plan van een god.

What will come, will come. The god chooses the time and the form.
(*The last enchantment*, p. 378)

Deze god heeft bedoelingen met Merlijn en Merlijn heeft vertrouwen in hem en zal zijn wil uitvoeren.¹²²

De laatste twee verklaringen van Stewart voor de onmacht van Merlijn om zijn einde te voorkomen, zijn Morgauses vervloeking:

that women's magic would snare you at the end
(*The last enchantment*, p. 377)

en de gebeden van Arthurs moeder Ygraine.

If Gorlois of Cornwall died, then she would spend the rest of her life praying to
any gods there are that you would die betrayed by a woman.
(*The last enchantment*, p. 377)

Als Ygraines gebeden verhoord zijn en Morgause haar vervloeking niet opgeheven heeft, is Merlijn machteloos. Zelfs een tovenaars is ondergeschikt aan de goden en een vervloeking kan alleen opgeheven worden door degene die hem uitgesproken heeft.

De *Estoire de Merlin* en de latere bewerkingen van dit verhaal in het Middelnederlands en Middelengels verschillen weinig van elkaar. In deze teksten weet Merlijn ruim van tevoren dat Nimiane hem zal opsluiten en dat hij daar op dat moment niets tegen zal kunnen doen. In de andere teksten weet Merlijn minder over zijn einde. Hij weet vaak wel dat het zal komen, maar niet dat Nimiane het zal veroorzaken.

¹²¹ *The last enchantment*, p. 402.

¹²² *The last enchantment*, p. 378.

Het lijkt zot dat Merlijn met open ogen zijn einde tegemoet gaat, zonder daar iets tegen te kunnen doen. Om dit toch geloofwaardig en begrijpelijk te maken, geven de meeste auteurs verklaringen voor de machteloosheid van Merlijn.

De schrijver van de *Estoire* en zijn navolgers leggen uit dat Merlijn zo verliefd is op Nimiane, dat hij bereid is alles voor haar te doen. Bovendien heeft Merlijn een belofte gedaan, waaraan hij zich moet houden, ook al leidt dat tot zijn opsluiting. Daarnaast is er Gods wil, waar zelfs de tovenaar niet tegenin kan gaan. Merlijn lijkt hier gebruikt te worden als waarschuwing. Het publiek wordt gewaarschuwd tegen vrouwen en de slechte dingen waar wereldlijke liefde toe zal leiden. Daarnaast wordt het gevaar van beloftes aangetoond, evenals de onmogelijkheid Gods plannen aan te passen.

In de *Lancelot* wordt Merlijn door de verteller misbruikt en afgevoerd als hij niet meer nodig is. Merlijns kant van het verhaal is onderbelicht en er is geen aandacht voor de zotheid en tragiek van zijn opsluiting. De lezer leeft niet met Merlijn mee en vindt het niet raar dat hij opgesloten wordt. Verklaringen voor het feit dat Merlijn niets doet om zijn opsluiting te voorkomen, zijn in deze tekst overbodig

In de *Huth* leeft men juist wel met Merlijn mee. Nimiane doet wel alsof zij het slachtoffer van zijn duivelse lust is, maar in werkelijkheid is Merlijn de ongelukkige. Hij wordt verliefd en laat zich leiden door zijn verlangen. Hij denkt niet na over de consequenties van zijn daden. Als hij begonnen is met de magielessen, waarmee hij hoopt Nimiane voor zich te winnen, is het al te laat. Zij misbruikt hem en Merlijn is machteloos tegenover haar bedrog en de magie die ze van hem geleerd heeft en nu tegen hem gebruikt. Door haar betovering kan hij niets doen om zijn opsluiting te voorkomen.

Net als in de *Lancelot en prose* heeft de *Morte d'Arthur* weinig aandacht voor Merlijns gevoelens over zijn naderende opsluiting. Er worden geen redenen voor Merlijns meegaandheid gegeven en dat maakt het lastig te begrijpen waarom Merlijn deze schandelijke gebeurtenis niet voorkomt.

Terwijl Merlijn in de *Estoire*, *Merlijncontinuatie* en Middelengelse *Merlins* een aantal menselijke fouten maakt en daarmee zijn eigen ondergang bespoedigt, is het in de *Huth-Merlin* Merlijns lust die hem in de macht van een bedriegende vrouw leidt. In die tekst heeft Merlijn duivelse karaktertrekken, maar ook de pech dat de vrouw voor wie hij valt nog duivelser is dan hij. In het begin van de dertiende eeuw was een liefdesrelatie al genoeg om tot de ondergang van Merlijn te leiden. Later werden aan beide personages slechte

karaktertrekken toegevoegd om te kunnen verklaren waarom zij hem wilde opsluiten en hij dat liet gebeuren.

Mary Stewart maakt een combinatie van beide elementen. Net als in de *Estoire* maakt Merlijn fouten, zoals een misverstand en verliefdheid, maar er is ook sprake van betoveringen, vervloekingen en een vrouw die sterker wordt dan hij, zoals de *Huth* beschrijft.

5. Gevangenzetting

5.1 *Nimianes redenen voor de gevangenzetting*

Als de magielessen enige tijd bezig zijn, besluit Nimiane Merlijn gevangen te zetten. De redenen die ze daarvoor heeft, verschillen per tekst.

In de *Estoire de Merlin* sluit Nimiane Merlijn op als ze vindt dat ze genoeg kennis van magie heeft.¹²³ Nimiane heeft hem niet meer nodig om haar te onderwijzen, maar ze houdt nog wel van Merlijn. Waarom ze Merlijn gevangen wil houden, maakt de *Estoire* niet duidelijk. Toch zal ik een poging doen motieven aan te geven die mogelijk een rol gespeeld hebben bij Nimianes besluit om Merlijn op te sluiten.

De eerste mogelijke reden voor de opsluiting van Merlijn door Nimiane is dat het nu tijd is dat Nimiane moet doen wat Merlijn wil. Ze hadden afgesproken dat Merlijn haar eerst onderwijs in magie zou geven en dat Nimiane daarna Merlijn zou plezieren. Nu Nimiane geleerd heeft wat ze wilde weten, is het moment aangebroken dat Nimiane de wensen van Merlijn moet vervullen. Nimiane doet geen poging daar volledig onderuit te komen, want ze blijft Merlijn ook na zijn opsluiting regelmatig bezoeken.¹²⁴ Dat ze hem niet in de steek laat, geeft aan dat ze nog gevoelens voor hem heeft en dat ze bereid is hem te plezieren, maar alleen wanneer zij dat ook wil en het haar uitkomt. Door Merlijn op te sluiten, kan zij weggaan als ze geen zin in hem heeft en hem opzoeken op de momenten dat ze bereid is datgene te doen wat Merlijn graag wil. Op deze manier houdt zij de macht over hun relatie.

De tweede reden zou kunnen zijn dat Nimiane Merlijn voor zichzelf alleen wil hebben. Als Merlijn gevangen zit, kan hij niet op zoek gaan naar een andere vrouw en zal hij voor altijd Nimianes geliefde blijven. Dit motief is minder waarschijnlijk, want Nimiane geeft geen blijk van een jaloerse natuur en Merlijn geeft duidelijk aan dat Nimiane voor hem de enige is.

De *Merlijncontinuatie* van Van Velthem, die grotendeels overeenkomt met de Oudfranse *Estoire*, wijkt hier van die tekst af door wel redenen te geven voor de opsluiting van Merlijn. In de Middelnederlandse verstekst lijkt de liefde van Nimiane voor Merlijn bekoeld nu ze voldoende toverkunsten geleerd heeft. Als Merlijn Nimiane op haar verzoek

¹²³ *S II*, p. 451, r. 34.

¹²⁴ *S II*, p. 452, r. 33-34.

leert hoe ze iemand moet opsluiten, vertelt de *Estoire* dat Nimiane daarna nog meer van hem houdt:

Et plus lama et plus li moustra biel chiere.
(S II, p. 452, r. 18)

Van Velthem laat dit weg en meldt slechts dat Nimiane erg blij is.¹²⁵

Volgens Merlijn sluit Nimiane hem in de *Merlijncontinuatie* op, omdat ze niet bij hem wil zijn.¹²⁶ Daar zou hij gelijk in kunnen hebben, want uit de tekst blijkt niet dat Nimiane vaak bij Merlijn in zijn gevangenis verblijft. Waar Nimiane in de Oudfranse tekst bereid is Merlijns wil te doen, maar alleen als zij dat ook wil, lijkt ze in de *Merlijncontinuatie* helemaal niet bereid te zijn haar deel van de overeenkomst uit te voeren. Nimiane laat de tovenaar in de steek, na alles wat hij voor haar gedaan heeft. In de Middelnederlandse tekst houdt Nimiane minder van Merlijn dan in de *Estoire* en is er ook meer sprake van misleiding.

De *Prose Merlin* geeft wel dezelfde motivatie voor de gevangenzetting als de *Estoire de Merlin*. Wat de Middelenlengelse *Merlin* in versvorm over Nimianes motivatie voor de gevangenzetting zegt, is niet bekend, want Lovelichs beschrijving van de opsluiting is verloren gegaan. Daarom zal deze tekst in dit hoofdstuk niet behandeld worden.

De functie die Merlijn in de *Lancelot en prose* heeft, is Nimiane onderricht geven in magie. Als zij kennis van magie heeft, is Merlijns rol uitgespeeld. Nimiane heeft hem niet meer nodig en ook voor de auteur van de *Lancelot en prose* heeft het Merlijnpersonage geen nut meer. Merlijn kan verdwijnen, maar aangezien hij verliefd is op Nimiane, zal hij haar niet vrijwillig verlaten. Er moet een andere manier gevonden worden om Merlijn uit het verhaal en de omgeving van Nimiane te laten verwijderen.

Voor het verloop van de *Lancelot en prose* moet niet alleen Merlijn verdwijnen, maar moet ook Nimianes imago verbeterd worden. Door de tijd die Nimiane met de zoon van de duivel heeft doorgebracht, is haar reputatie geschaad. Ook de magie die zij in die periode geleerd heeft, heeft geen goede naam, want zij is afkomstig van de duivel en dus zwarte magie. Nimiane zal duidelijk moeten maken dat ze geen gevoelens koestert voor de duivelszoon en dat ze de magie niet voor slechte zaken zal gebruiken. Deze distantiering van de tovenaar en zijn zwarte magie is nodig om later de rol van goede fee en beschermster van

¹²⁵ *Merlijncontinuatie*, vs. 34311-34312.

¹²⁶ *Merlijncontinuatie*, vs. 35340.

Lancelot te kunnen vervullen.¹²⁷ Om te tonen dat ze haar magie ten goede zal inzetten en om duidelijk te maken hoe ze over de duivelszoon denkt, sluit ze Merlijn op. Ze laat daarmee merken dat hij niet belangrijk is voor haar en tegelijkertijd redt ze de wereld van deze gevaarlijke man en zijn duistere krachten. Met die opsluiting is Nimianes reputatie gezuiverd en heeft de verteller zichzelf van een overbodig personage ontdaan.

In de *Huth-Merlin* is het niet slechts haar reputatie die Nimiane ertoe aanzet om Merlijn op te sluiten. In deze tekst heeft Nimiane een grote hekel aan de tovenaars. Ze is het zat dat hij haar constant volgt en naar haar verlangt. Ze weet dat ze nooit verliefd zal kunnen worden op de duivelszoon en zoekt een manier om van hem af te komen.

Ne il n'estoit riens el monde que elle haist si mortelment que elle faisoit Merlin,
pour chou que elle savoit bien que il baoit a son pucelage, et se elle osast
emprendre a lui occhirre ou par prison ou par autre chose, elle l'empresist
hardiement.

(*Huth-Merlin*, p. 150-151)

Nimiane is in deze tekst bewust op zoek naar een manier om degene die ze haat kwijt te raken, want ze wil hem uit haar buurt hebben en daar zal hij, gezien zijn lustgevoelens en liefde voor haar, niet uit vrije wil mee instemmen.

Malory beschrijft in de *Morte d'Arthur* ook een Merlijn die Nimiane niet met rust laat. Zij heeft genoeg van zijn pogingen haar te ontmaagden en is zo bang voor de duivelszoon dat ze graag wil dat hij uit haar omgeving verdwijnt.

She was ever passynge wery of hym and wolde have bene delyverde of hym, for
she was aferde of hym.

(*Morte d'Arthur*, p. 79, r. 8-10)

In *The last enchantment* sluit Nimiane Merlijn niet op uit haat, zoals in de *Huth-Merlin* en de *Morte d'Arthur*, maar raakt hij juist opgesloten door haar liefde voor hem. Nimiane voert uit wat Merlijn van haar vraagt door zijn magische krachten over te nemen. Het overdragen van zijn krachten vergt zoveel van Merlijn, dat hij in een coma raakt. Men is

¹²⁷ Anne Berthelot, 'Merlin and the Ladies of the Lake' in: Peter H. Goodrich en Raymond H. Thompson ed., *Merlin: a casebook* (New York en Londen 2003) p. 162-185, aldaar 172.

ervan overtuigd dat de oude man dood is, dus wordt hij begraven.¹²⁸ Als Merlijn ontwaakt uit zijn coma, zit hij gevangen in een grot in Bryn Myrddin.¹²⁹ Merlijn raakt in dit boek opgesloten door een misverstand en niet door een bewuste poging van Nimiane om hem kwijt te raken. Nimiane weet niet eens dat ze hem levend opgesloten heeft. Ze is ervan overtuigd dat hij dood is:

Even all the power and knowledge you gave me could not show me that we had buried you living.

(*The last enchantment*, p. 491)

5.2 Beschrijving van de gevangenzetting

In de *Estoire de Merlin* wordt Merlijn opgesloten in het feeëriek bos van Brocéliande. Als Merlijn en Nimiane in de schaduw van een boom gaan zitten, valt Merlijn met zijn hoofd in Nimianes schoot in slaap. Dan gebeurt het volgende:

Si se leva tout belement et fist un cerne de sa guimple tot entor le buisson et tout entour Merlin. Si commença sez enchantemens et puis sala seoir deles lui.

(*S II*, p. 452, r. 24-26)

Merlijn wordt opgesloten door middel van betoveringen. Die voert Nimiane uit nadat ze met haar sluier een cirkel gemaakt heeft rondom Merlijn en de boom.¹³⁰ Het maken van een cirkel rondom datgene wat betoverd wordt, is een magisch ritueel. Met dat ritueel tovert ze een mooie toren zonder werkelijke muur en een prachtig bed.¹³¹ De begrenzing van de toren bestaat uit niets dan mist, maar toch kan niemand deze gevangenis in- en uitgaan of ongedaan maken, behalve Nimiane.¹³² Door de mist, de irreële materialen, de schoonheid van het bed en de toren

Nimiane maakt met haar sluier een cirkel rondom Merlijn.

¹²⁸ *The last enchantment*, p. 490-491.

¹²⁹ *The last enchantment*, p. 406.

¹³⁰ *S II*, p. 452, r. 20-25.

¹³¹ Toren en bed: *S II*, p. 452, r. 28 ; muur: *S II*, p. 451, r. 39.

¹³² *S II*, p. 452, r. 30-31 en p. 461, r. 8.

en de locatie lijkt Merlijns verblijfplaats zich in de Andere Wereld te bevinden.

De opsluiting is in de *Estoire* een zeer magische scène en door de liefde en geweldloosheid waarmee Nimiane de betovering uitvoert, zou haar daad bijna romantisch genoemd kunnen worden. Nimiane creëert voor haar geliefde de mooiste plek op aarde.¹³³ Het enige negatieve aspect is dat hij die plek nooit kan verlaten.¹³⁴

Van Velthem geeft een andere motivatie voor het gevangenzetten van Merlijn en beschrijft de opsluiting ook op iets andere wijze dan de *Estoire de Merlin*. Hij geeft de gebeurtenissen wetenschappelijker weer dan zijn voorbeeldtekst doet. Zo spreekt de *Merlijncontinuatie* over *lerene*,¹³⁵ terwijl Nimiane in de Oudfranse tekst *enchantemens*¹³⁶ uitvoert. Ook heeft Lodewijk van Velthem de volgende passage toegevoegd:

Si dade haer teken daer mettien
Negenwerf, ende ginc al ombe daer.
(*Merlijncontinuatie*, vs. 35328-35329)

In de *Estoire* is het onbekend welke betovering Nimiane precies uitvoert. Die onduidelijkheid maakt haar daad mysterieus en magisch. Door uit te leggen dat ze een teken maakt en te vertellen dat ze dat negen keer doet, wordt het duidelijk wat Nimiane exact uitvoert. Hierdoor verandert de opsluiting van een mysterieuze en magische betovering in een krachtig en wetenschappelijk uitgewerkt ritueel. Door deze verwetenschappelijking en rationalisering wordt het voor Velthems publiek geloofwaardig dat Nimiane een gevangenis creëert rondom Merlijn, die zo sterk is, dat hij hem nooit kan verlaten. Dit publiek had geen sterk geloof meer in magie, dus was er niet van overtuigd dat magie werkelijk iemand eeuwig gevangen kon houden.

Nimianes ritueel.

¹³³ *Estoire de Merlin*, p. 452, r. 26-29.

¹³⁴ *Estoire de Merlin*, p. 461, r. 29-30.

¹³⁵ *Merlijncontinuatie*, vs. 35326.

¹³⁶ *Estoire de Merlin*, p. 452, r. 25.

De rationalisering komt ook tot uiting in het uiterlijk van Merlijns gevangenis. In de *Estoire* is Merlijn opgesloten door een muur van mist en bevindt hij zich op een heel mooi bed. In de *Merlijncontinuatie* zijn deze elementen vervangen door rook¹³⁷ en een rots.¹³⁸

De *Prose Merlin* is geschreven in de vijftiende eeuw en had dus ook te maken met een publiek met rationele ideeën. Toch gebruikt de auteur de term *enchaumentez*.¹³⁹ Die betoveringen laat hij Nimiane wel negen maal uitvoeren,¹⁴⁰ zoals ze ook in de *Merlijncontinuatie* doet. Deze combinatie van magische termen en rationele elementen is vreemd, zeker in een tijd waarin men niet meer in magie geloofde. Misschien werd *enchaumentez* ook gebruikt voor de wetenschappelijke tak van magie. Ook is het mogelijk dat de schrijver van deze Middelenlengse tekst dezelfde ideeën over de *Estoire de Merlin* had als Norris J. Lacy. Hij beweert namelijk dat men tijdens het ontstaan van de *Vulgaatcyclus*, waartoe de *Estoire* behoort, al van mening was dat de inhoud van die verhalencyclus in een ver verleden of misschien zelfs nooit had plaatsgevonden.¹⁴¹ Als de Middelenlengse bewerker deze mening ook had, zag hij de tekst als een verhaal dat niet noodzakelijk geloofd hoefde te worden. Daarom was het voor hem geen probleem zaken te beschrijven waar de mensen uit zijn tijd geen kennis meer van hadden of niet meer in geloofden. Aanpassing aan de belevingswereld en ideeën van zijn tijd was niet nodig.

In de *Lancelot en prose* sluit Nimiane Merlijn op om zich te distantiëren van de duivelszoon en zijn zwarte magie en om te bewijzen dat ze de aangeleerde magie voor goede doelen zal gebruiken. Om te tonen hoe goedgeestig ze is, laat ze Merlijn niet op een gruwelijke manier ombrengen, maar zorgt ze ervoor dat hij vredig inslaapt. Nimiane heeft de tovenaars al vaker in slaap gebracht om te voorkomen dat hij haar aanrandde. Dit keer zorgt ze er met krachtige bezweringen voor dat die slaap eeuwig zal duren.¹⁴² In tegenstelling tot in de *Estoire* wordt Merlijn in deze tekst niet in de Andere Wereld, maar op een wereldse locatie vastgehouden. De *Lancelot en prose* geeft de exacte plek waar Merlijn in slaap gevangen is:

¹³⁷ *Merlijncontinuatie*, vs. 35820.

¹³⁸ *Merlijncontinuatie*, vs. 35335.

¹³⁹ *Prose Merlin*, p. 321, r. 86.

¹⁴⁰ *Prose Merlin*, p. 321, r. 87.

¹⁴¹ Norris J. Lacy, ed., *Lancelot-Grail : the Old French Arthurian Vulgate and post-Vulgate in translation*. Vol. I (New York 1993) xi.

¹⁴² *Lancelot en prose*, p. 24, r. 1-5.

En une cave dedanz la perilleuse forest de Darnantes, qui marchist a la mer de
Cornoaille et au reiaume de Sorelois.

(*Lancelot en prose*, p. 24, r. 1-3.)

In het *Huth*-manuscript vinden we een veel gruwelijkere beschrijving van Merlijns opsluiting dan in de *Lancelot*, waar de episode over Merlijn eindigt als een sprookje. In de *Huth* is Nimiane bewust op zoek naar een manier om van Merlijn af te komen. Ze slaagt daar niet in, tot Merlijn haar op een dag een wonderlijk mooie kamer in de rotsen laat zien. In die kamer staat een tombe met de lichamen van twee geliefden. Nimiane en Merlijn overnachten daar en als Merlijn slaapt, vraagt Nimiane de andere aanwezigen hoe ze zichzelf van Merlijn kan bevrijden. Een van hen zegt bereid te zijn Merlijn te doden, maar Nimiane wil hem niet voor haar ogen zien sterven. Ze besluit Merlijn in de graftombe te leggen en het deksel te sluiten. Vervolgens betovert ze de tombe

par conjuremens et par force de paroles
(*Huth-Merlin*, p. 197)

waardoor het onmogelijk wordt het deksel op te tillen en Merlijn de tombe nooit meer kan verlaten.¹⁴³

Ondanks het feit dat Nimiane al lange tijd van plan was zich van Merlijn te ontdoen, vindt de opsluiting vrij plotseling plaats. De oplossing voor haar probleem lijkt opeens bij haar op te komen en daarbij maakt ze gebruik van de omstandigheden en van de magie die Merlijn haar geleerd heeft. Nimiane lijkt minder wreed als ze weigert Merlijn te zien sterven, maar dat is slechts schijn. Ze sluit hem levend op in een tombe met twee dode lichamen. Iets gruwelijkers is bijna niet te bedenken.

Merlijn verdwijnt onder een rots.

In de *Morte d'Arthur* laat Merlijn Nimiane eveneens een wonder in een rots zien.¹⁴⁴ Dit lijkt op de kamer van de geliefden, die Merlijn haar in de *Huth-Merlin* toont, maar die naam

¹⁴³ *Huth-Merlin*, p. 194-197

wordt in deze tekst niet genoemd. Net als in de *Huth* wordt Merlijn in de *Morte d'Arthur* opgesloten onder een steen.¹⁴⁵

So by hir subtyle worchyng she made Merlyon to go undir that stone to latte hir
wete of the mervayles there.

(*Morte d'Arthur*, p. 79, r. 14-15)

Het is onduidelijk hoe Nimiane Merlijn onder de steen krijgt, want *subtyle worchyng* kan veel betekenissen hebben. Het zou kunnen dat Nimiane hem voorzichtig in de tombe legt, zoals ze in de *Suite du Merlin* doet. Ook zou de auteur met deze term magie kunnen bedoelen. De derde en meest waarschijnlijke mogelijkheid is dat Nimiane Merlijn met overtuigingskracht en verleiding overgehaald heeft onder de steen te kruipen. In de *Huth-Merlin* haalt ze Merlijn over haar de wonderen te laten zien en legt ze hem later in de tombe. In de *Morte* geraakt Merlijn bij het tonen van de wonderen direct onder de steen. Dit komt doordat Malory de beschrijving van de gevangenzetting sterk ingekort geeft. Als Merlijn zich onder de steen bevindt, zorgt Nimiane ervoor dat hij daar voor altijd opgesloten wordt.¹⁴⁶ Hoe ze dat doet, blijkt niet uit de tekst.

In Mary Stewarts *The last enchantment* raakt Merlijn per ongeluk opgesloten. Het magieonderwijs van Merlijn aan Nimiane impliceert een overname van zijn krachten door Nimiane. Hoe meer krachten ze van hem overneemt, des te zwakker en zieker wordt Merlijn. Daar zegt Nimiane later het volgende over:

I had to do it, hadn't I? Force the last of your power from you, even though with
it I took the last of your strength?

(*The last enchantment*, p. 490)

Merlijn is uiteindelijk zo verzwakt, dat hij in een coma raakt.¹⁴⁷ Omdat iedereen het idee heeft dat hij overleden is, wordt Merlijn begraven in een grot in Bryn Myrddin.¹⁴⁸ Merlijn heeft niet geleden onder het opgeven van zijn krachten:

¹⁴⁴ *Morte d'Arthur*, p. 79, r. 12-13.

¹⁴⁵ *Morte d'Arthur*, p. 79, r. 14-16.

¹⁴⁶ *Morte d'Arthur*, p. 79, r. 16.

¹⁴⁷ *The last enchantment*, p. 406.

¹⁴⁸ *The last enchantment*, p. 491.

I remember nothing of that time but words of love, and God taking me
peacefully into his hand.

(*The last enchantment*, p. 491)

Dat Nimiane Merlijn in deze tekst opsluit door hem te begraven terwijl hij buiten bewustzijn is, geeft aan dat het tegenwoordig voor de meeste mensen lastig is om te geloven dat een jonge vrouw erin slaagt een wijze tovenaer eeuwig gevangen te houden met de magie die hij haar geleerd heeft. Het levend begraven van een bewusteloze man is voor moderne lezers wel geloofwaardig.

5.3 *Merlijns reactie op zijn gevangenzetting*

Als Merlijn in de *Estoire de Merlin* merkt dat Nimiane hem opgesloten heeft, wordt hij niet boos. Wel zegt hij haar dat ze hem heeft misleid als ze hem zal verlaten:

Dame deceu maves se vous ne demoures avec moi

(*S II*, p. 452, r. 29-30)

Hij heeft geen problemen met zijn gevangenzetting, maar zou het wel vervelend vinden als hij de rest van zijn leven zonder Nimiane zou moeten doorbrengen. Nimiane laat hem echter niet in de steek. Ze zegt dat ze hem vaak zal bezoeken en is bijna dag en nacht bij hem.¹⁴⁹ Als ze samen zijn, voert Nimiane de wensen van Merlijn uit, zoals afgesproken was:

Si feres des oremais tout a vostre plaisir.

(*S II*, p. 452, r. 32)

Merlijn is gelukkig, ondanks zijn gevangenschap. Hij zal nooit meer in vrijheid leven, maar hij berust in zijn lot en klaagt niet. Hij heeft immers datgene wat hij het liefste wil: zijn geliefde. Toch lijkt hij spijt te hebben en weet hij dat hij de opsluiting aan zichzelf te danken heeft.

Iou savoie bien ce quavenir mestoit. Et iou fui si fols que iaim plus autrui que
moi et si apri a mamie par quoi iou sui enprisones.

(*S II*, p. 461, r. 36-38)

¹⁴⁹ *S II*, p. 452, r. 31-34.

In de *Merlijncontinuatie* zegt Merlijn dat Nimiane hem bedrogen heeft, omdat hij weet dat ze in deze tekst niet voor altijd bij hem zal blijven. Hij kan niets doen om haar bij zich te houden of om zijn vrijheid terug te krijgen.¹⁵⁰ Net als in de *Estoire* realiseert hij zich dat het stom van hem was om een vrouw meer lief te hebben dan zichzelf.¹⁵¹

Merlijn slaapt voor eeuwig.

Merlijns reactie in de *Prose Merlin* komt overeen met die in de *Estoire*.

Volgens de *Lancelot en prose* is niet bekend wat Merlijn van zijn opsluiting vindt. Nimiane laat hem voor eeuwig inslapen en als ze dat gedaan heeft, eindigt Merlijns rol in het verhaal. Hij geeft geen reactie, maar ik vermoed dat hij voor altijd blijft slapen en dat hij daar zelf weinig van merkt.

In de *Huth-Merlin* is Merlijn levend opgesloten in een grafombe. Hij klaagt, rouwt en heeft spijt, want hij weet dat het deksel van de tombe nooit opgetild kan worden om hem te bevrijden:

Ne hom ne la levera devant que celle meismes la lieve qui chi m'a enserré, ne nule forche ne nul engien n'i averoit mestier, car je sui si fort enserrés et par paroles et par conjuremens que nus ne m'en porroit oster fors cele meesmes qui m'i mist.

(*Huth-Merlin*, p. 198)

Enige tijd later sterft Merlijn. Het laatste dat men van hem hoort, is een harde, pijnlijke schreeuw.¹⁵² Merlijns leven eindigt eenzaam en op gruwelijke wijze.

Malory laat Merlijn geen reactie op zijn gevangenzetting geven. Evenals de *Lancelot* gaat dit verhaal meteen over op andere personen en gebeurtenissen. Het is onduidelijk of Merlijn sterft, zoals in de *Huth-Merlin*, of dat hij eeuwig in gevangenschap voortleeft, zoals in andere teksten.

¹⁵⁰ *Merlijncontinuatie*, vs. 35339-35343.

¹⁵¹ *Merlijncontinuatie*, vs. 35884-35890.

¹⁵² *Huth-Merlin*, p. 198.

Mary Stewart laat het verhaal van Merlijn niet eindigen met zijn opsluiting. Enige tijd na zijn gevangenzetting ontwaakt hij uit zijn coma en ontdenkt hij dat hij een grot is opgesloten. Hij kan zich echter niet herinneren hoe hij daar terechtgekomen is. Bovendien ontdekt Merlijn dat hij geen magische krachten meer bezit. Daar schrikt hij van, want nu zal hij hulp nodig hebben om uit de grot te ontsnappen.¹⁵³ Merlijn hoort mensen over de berg lopen, maar geen van de voorbijgangers lijkt te weten dat hij zich in die berg bevindt.¹⁵⁴ Toch zegt hij:

despair I would not feel
(*The last enchantment*, p.411)

omdat hij gelooft dat God een bedoeling heeft met datgene wat hem nu overkomt. Merlijn vindt het wel vervelend dat hij niet weet wat er met hem zal gebeuren en hij wil graag nog eenmaal frisse lucht ruiken voor hij zal sterven.¹⁵⁵ Dan redt zijn oude bediende Stilicho hem van een leven in gevangenschap.¹⁵⁶ Daarmee is *The last enchantment* de enige van de hier besproken teksten waarin Merlijn zijn vrijheid terugkrijgt. Zijn krachten krijgt Merlijn niet terug en daarom acht hij een terugkeer aan Arthurs hof als raadgever en tovenaars onmogelijk.¹⁵⁷ De rest van zijn leven zal hij in Bryn Myrddin wonen en buurtbewoners helpen met hun problemen.¹⁵⁸ Van Nimiane blijft hij altijd houden, maar hun relatie is over:

I saw that the love we had had together was already a thing of the past.
(*The last enchantment*, p. 431)

5.4 Reactie van anderen op Merlijns gevangenzetting

Na het vertrek van Merlijn is Arthur volgens de *Estoire de Merlin* erg verdrietig.¹⁵⁹ Hij is bezorgd en stuurt Gawein erop uit om Merlijn te zoeken.¹⁶⁰ Als Gawein bij de plek komt waar Merlijn gevangen wordt gehouden, kan hij Merlijn niet zien, maar wel horen. Merlijn vertelt dat hij nooit meer vrij zal zijn, maar Gawein gelooft dat eerst niet. De tovenaars legt hem uit

¹⁵³ *The last enchantment*, p. 406-408.

¹⁵⁴ *The last enchantment*, p. 414.

¹⁵⁵ *The last enchantment*, p. 418.

¹⁵⁶ *The last enchantment*, p. 423.

¹⁵⁷ *The last enchantment*, p. 488.

¹⁵⁸ *The last enchantment*, p. 501.

¹⁵⁹ *S II*, p. 452, r. 39.

¹⁶⁰ *S II*, p. 453, r. 7-8.

dat hij niet alleen heel wijs is, maar ook erg dom, omdat hij zich door een vrouw heeft laten misleiden. Dat maakt Gawein bedroefd.¹⁶¹

De *Merlijncontinuatie* vertelt ook dat Arthur Merlijn erg mist en Gawein op zoektocht stuurt. Dit gebeurt echter pas zeven jaar na Merlijns verdwijning,¹⁶² terwijl in de *Estoire* al na iets meer dan zeven weken een zoektocht ondernomen wordt.¹⁶³ Als Gawein Merlijns stem hoort, voeren ze hetzelfde gesprek als in de *Estoire*.¹⁶⁴ De *Merlijncontinuatie* is de enige tekst waarin de verteller ook een persoonlijke reactie op de opsluiting geeft. Velthem meldt aan het einde van zijn tekst dat hij het niet slim van Merlijn vindt, dat hij zich door een vrouw gevangen heeft laten nemen.¹⁶⁵

De *Prose Merlin* laat Arthur zeven weken na Merlijns vertrek aan Gawein de opdracht geven Merlijn te zoeken.¹⁶⁶ Vervolgens vindt in de *Prose Merlin* dezelfde conversatie tussen Merlijn en Gawein als in de hiervoor besproken werken.¹⁶⁷

In de *Lancelot en prose* is Merlijn uit het verhaal verdwenen zodra Nimiane hem in slaap gebracht heeft. Er wordt niet om hem gerouwd en hij wordt door niemand gemist.

In de *Huth-Merlin* is Merlijn een belangrijker personage dan in de *Lancelot*. De schrijver van de *Huth* heeft ook na de gevangenzetting nog aandacht voor Merlijn en richt zijn blik pas na Merlijns dood op andere zaken. Voor die tijd wordt Merlijn nog bezocht door Baudemagus. Hij komt vier dagen na Merlijns opsluiting langs de tombe en hoort iemand klagen. Omdat hij wil weten wie zich in de tombe bevindt, probeert hij het deksel op te tillen. Merlijn zegt hem dat dat onmogelijk is.¹⁶⁸ Baudemagus geeft hier geen reactie op, maar doet ook geen poging meer om de tombe te openen.

In Malory's *Morte d'Arthur* roept Merlijns gevangenzetting geen reacties op. Het perspectief richt zich direct op andere zaken. Merlijn lijkt niet gemist te worden, want direct na zijn opsluiting geeft Arthur een feest, zonder zich af te vragen wat er met Merlijn gebeurd is.¹⁶⁹

In het boek van Mary Stewart wordt Merlijn wel gemist. Veel mensen rouwen om hem, omdat ze denken dat hij dood is. Uiteindelijk gaat iedereen weer verder met zijn of haar

¹⁶¹ *S II*, p. 461, r. 19-39.

¹⁶² *Merlijncontinuatie*, vs. 35361-35382.

¹⁶³ *S II*, p. 452, r. 40-41.

¹⁶⁴ *Merlijncontinuatie*, vs. 35816-35929.

¹⁶⁵ *Merlijncontinuatie*, vs. 36205-36207.

¹⁶⁶ *Prose Merlin*, p. 322, r. 103-112.

¹⁶⁷ *Prose Merlin*, p. 327.

¹⁶⁸ *Huth-Merlin*, p. 198.

¹⁶⁹ *Morte d'Arthur*, p. 79, p. 18-9.

leven. Merlijn is ondertussen vrijgekomen, maar houdt liever geheim dat hij nog leeft. Het volk ziet Merlijn als tovenaars en dat is hij niet meer. Daarom lijkt het Merlijn nutteloos om bekend te maken dat hij nog leeft.¹⁷⁰

Als Arthur ontdekt dat Merlijn nog in leven is, is hij erg blij en wil hij dat Merlijn terugkeert aan zijn hof, maar Merlijn wil dat niet.¹⁷¹ Nimiane is ook blij Merlijn levend terug te zien. Ze voelt zich schuldig over zijn uitputting en opsluiting.¹⁷² Toch heeft Nimiane niet lang om Merlijn gerouwd. Ze vond al snel een andere man, Pelleas.¹⁷³

In de *Estoire de Merlin* heeft Nimiane geen duidelijke redenen voor de gevangenzetting van Merlijn. Waarschijnlijk wil ze zelf kunnen beslissen wanneer ze Merlijns wensen uitvoert. In de latere teksten, met uitzondering van de *Prose Merlin*, die de *Estoire* woordelijk volgt, worden Nimianes motieven duidelijker. Volgens de *Merlijncontinuatie* is ze niet bereid haar deel van de afspraak uit te voeren en sluit ze Merlijn op om daar onderuit te komen. In de *Lancelot en Prose* dwingt de verhaalstructuur Nimiane zich te distantiëren van de duivelszoon en zijn slechte magie. Dat Nimiane Merlijn haat en genoeg heeft van zijn constante aanwezigheid zijn volgens de *Huth-Merlin* en de *Morte d'Arthur* haar redenen voor de gevangenzetting van Merlijn. In *The last enchantment* wil Nimiane Merlijn niet opsluiten, maar gebeurt dat per ongeluk. Men denkt dat Merlijn dood is en hij wordt begraven. Later blijkt dat hij slechts in coma lag.

De manier waarop Merlijn wordt opgesloten is vaak beïnvloed door Nimianes motieven voor de opsluiting en door haar ideeën over Merlijn. In de teksten waar Nimiane van Merlijn houdt, zoals de *Estoire* en de *Prose Merlin*, voert Nimiane de gevangenzetting liefdevol uit. In deze teksten is de opsluiting een magische daad. Van Velthem beschrijft deze scène op een rationelere en wetenschappelijkere wijze, omdat zijn publiek het verhaal anders niet geloofde. In de *Lancelot en Prose* moet Nimiane Merlijn opsluiten, maar ook tonen dat ze goedgunstig is. Daarom laat ze Merlijn vredig inslapen. De teksten waarin Nimiane Merlijn haat, beschrijven de gevangenzetting als wreed en gruwelijk. Dit zijn de *Huth-Merlin* en de *Morte d'Arthur*. In *The last enchantment* werd Nimiane door een misverstand Merlijns leerlinge en raakt Merlijn eveneens door een misverstand opgesloten.

¹⁷⁰ *The last enchantment*, p. 430-431.

¹⁷¹ *The last enchantment*, p. 488.

¹⁷² *The last enchantment*, p. 491-493.

¹⁷³ *The last enchantment*, p. 497.

Een deel van de teksten verlaat het Merlijnpersonage na zijn opsluiting. In de overige teksten realiseert Merlijn zich dat het stom van hem was om voor Nimiane zijn eigen wil op te geven. In de *Huth-Merlin* sterft hij korte tijd later en in de andere versies berust hij in zijn lot. Merlijn stelt zichzelf aansprakelijk voor zijn opsluiting. Mary Stewart is de enige auteur die Merlijn zijn vrijheid teruggeeft. Zijn magische krachten krijgt hij echter niet terug.

Conclusie

Uit een vergelijking tussen de Oudfranse *Estoire de Merlin, Lancelot en Prose* en *Huth-Merlin*, de Middelnederlandse *Merlijncontinuatie*, de Middelenlengelse *Merlin, Prose Merlin* en *Morte d'Arthur* en het Engelse *The last enchantment* blijkt dat deze teksten niet alleen verschillen in hun beschrijving van de gebeurtenissen in het verhaal van Merlijn en Nimiane zijn, maar ook in hun visie op de twee hoofdpersonen. Voordat ik conclusies zal trekken over de ontwikkelingen in het verhaal en de programma's van de teksten, zal ik eerst de resultaten van het vergelijkingsonderzoek per thema nogmaals kort weergeven.

De verleiding vindt in de *Estoire de Merlin*, de *Merlijncontinuatie* en de *Verse-* en *Prose Merlin* op dezelfde wijze plaats. Merlijn is verliefd op Nimiane en probeert haar met zijn kennis van magie te verleiden. De nieuwsgierige Nimiane vindt de magische krachten interessant en wordt verliefd op de tovenaar. Zij wil dat hij haar zijn magie leert en biedt hem in ruil daarvoor aan zijn vriendin te zijn. In deze vier teksten zijn Merlijn en Nimiane geliefden en wordt de uitwisseling van liefde voor kennis als een logische zaak gepresenteerd. In de *Lancelot en Prose* is Merlijn ook verliefd op Nimiane, maar is deze liefde niet wederzijds. Nimiane wil magie leren en Merlijn is bereid haar dat te leren, omdat hij van haar houdt en zij hem belooft te doen wat hij wil. In de *Huth-Merlin* voelt Merlijn niet echt liefde voor Nimiane, maar voornamelijk lust. Nimiane is bang voor de opdringerige duivelszoon en haat hem. Ze wil magie leren om te voorkomen dat hij haar zal misbruiken. Om hem tot onderwijs te verleiden, zegt ze dat ze van hem houdt en Merlijn is zo verblind door lust en liefde, dat hij niet doorheeft dat haar liefde voor hem slechts schijn is. De *Morte d'Arthur* beschrijft geen pogingen van Merlijn om Nimiane te verleiden, maar ook in deze tekst valt Merlijn Nimiane vaak lastig. In *The last enchantment* is er helemaal geen sprake van verleiding. Merlijn en Nimiane merken pas dat ze van elkaar houden als ze geruime tijd samen zijn en het magieonderwijs al ver gevorderd is. Merlijn biedt aan haar magieonderwijs te geven, omdat hij denkt dat ze zijn vroegere leerling Ninian is. Nimiane wil erg graag magie leren, dus verzwijgt ze de waarheid en houdt ze Merlijn in de waan dat ze de jongen Ninian is.

Merlijn heeft in alle teksten gevoelens voor Nimiane. In de *Estoire*, haar bewerkingen, de *Lancelot* en *The last enchantment* voelt Merlijn liefde en in de *Huth* en de *Morte* bestaan zijn gevoelens voornamelijk uit lust en verlangen. Nimiane houdt in de *Estoire*, de Middelnederlandse en Middelnederlandse varianten daarop en in *The last enchantment* ook

van Merlijn. In overige teksten voelt ze haat en angst, maar doet ze alsof ze hem liefheeft om magiekennis te bemachtigen.

Het tweede thema, de magielessen, wordt eveneens op verschillende manieren beschreven. In de *Estoire de Merlin*, de *Merlijncontinuatie* en de Middelengelse *Merlins* hebben Merlijn en Nimiane een afspraak gemaakt, waardoor Merlijn verplicht is haar magie te leren, maar zij voorlopig niet met hem hoeft te slapen. Nimiane vertelt af en toe leugentjes en door zijn liefde voor haar leert Merlijn haar telkens dingen die ze vervolgens tegen hem gebruikt. Ook in de *Lancelot en prose* misleidt Nimiane Merlijn om niet met hem te hoeven slapen, maar Merlijn toch het magieonderwijs te laten vervolgen. Waar haar leugentjes in deze teksten nog onschuldig zijn, wordt Nimiane in de *Huth-Merlin* een echte bedriegster. Ze liegt tegen Merlijn en betovert hem zelfs, zodat hij machteloos wordt en haar leugens gelooft. Nimiane ziet zich hiertoe genoodzaakt, omdat ze bang is dat de duivelszoon haar zal aanranden. Hoewel Nimianes imago steeds slechter wordt, lijkt ze in Malory's tekst weer aardiger te zijn, maar dat is slechts schijn. Deze episode in de *Morte d'Arthur* is gebaseerd op de *Suite du Merlin*, dus de kans is groot dat Nimiane in de *Morte* even gemeen is als in de zojuist beschreven tekst. Doordat Malory het verhaal ingekort heeft, zijn Nimianes leugens verdwenen, waardoor ze minder huichelachtig lijkt. In de moderne variant van het Merlijnverhaal is de misleiding door Nimiane wel minder negatief beschreven. Als Nimiane Merlijn in *The last enchantment* misbruikt, is dat slechts omdat Merlijn haar dat vraagt. Merlijn is degene die haar als jongen behandelt en haar vraagt zijn magische krachten over te nemen, omdat hij geen tovenaar meer wil zijn.

Het is opvallend dat magie ook in de latere teksten een grote rol blijft spelen, hoewel de meerderheid van de bevolking daar ten tijde van het ontstaan van die teksten niet meer in geloofde. Aan het begin van de dertiende eeuw, toen de eerste verhalen over Merlijn en Nimiane ontstonden, was het geloof in feeën met aangeboren krachten al afgenomen. Daarom moest Merlijn, wiens magische krachten door zijn duivelse afkomst wel geloofwaardig waren, ingeschakeld worden om Nimiane magie te leren. Men geloofde kennelijk dat magie aan te leren was, want slechts Van Velthem en Stewart pasten dit aan tot respectievelijk het aanleren van kennis en het overdragen van de krachten. Zeker voor de teksten *Prose Merlin* en *Morte d'Arthur*, die ontstonden toen de meerderheid van de bevolking reeds rationele ideeën had, is het opvallend dat de schrijvers geen aanpassingen maakten in de beschrijvingen van magie die ze van hun voorbeeldteksten overnamen. Het is mogelijk dat zij die beschrijvingen niet als problematisch zagen omdat hun publiek nog geloofde in de kracht van magie en de

mogelijkheid haar aan te leren of omdat ze een duidelijk onderscheid zagen tussen de realiteit waarin zij leefden en de wereld waarin het verhaal van Merlijn en Nimiane zich afspeelt.

Na de magielessen is het thema van Merlijns onmacht om zijn gevangenzetting te voorkomen, behandeld. In de inleiding vertelde ik dat het mij erg intrigeert dat Merlijn weet dat Nimiane hem op zal sluiten en haar de mogelijkheid en hulpmiddelen geeft om dat te doen, maar ondanks zijn kennis en krachten niets doet om die opsluiting te voorkomen. Na de verschillende versies van het verhaal over Merlijn en Nimiane onderzocht te hebben, blijkt dit beeld enigszins genuanceerd te moeten worden, want slechts in de *Estoire de Merlin* en de Middelnederlandse en Middelenegelse bewerkingen van die tekst weet Merlijn exact wat hem te wachten staat. In de overige teksten weet hij wel dat hij opgesloten zal worden, maar niet door wie.

Het merendeel van de teksten biedt verklaringen voor Merlijns machteloosheid om die begrijpelijk en geloofwaardig te maken. Volgens de *Estoire* en haar varianten laat Merlijn Nimiane haar gang gaan, omdat hij van haar houdt en haar beloofd heeft te leren wat ze wil weten. Bovendien kan hij zijn lot, dat door God bepaald is, niet veranderen. Volgens de *Huth-Merlin* kan Merlijn niets tegen Nimiane ondernemen, omdat hij door zijn lust verblind is en door haar betoverd. Stewart heeft elementen uit de *Estoire* en de *Huth* gecombineerd. Merlijn is in *The last enchantment* zowel machteloos door zijn liefde voor Nimiane als door bezweringen en een vrouw met meer macht dan hij. De *Lancelot en prose* en de *Morte d'Arthur* bespreken niet waarom Merlijn niets onderneemt. In de *Lancelot* is dat geen probleem, omdat Merlijn daar een ondergeschikt personage is, maar in de *Morte* is het door de afwezigheid van verklaringen niet geloofwaardig dat Merlijn met open ogen zijn opsluiting tegemoet gaat.

In de *Estoire de Merlin* wordt Merlijn als waarschuwing gebruikt tegen liefde, vrouwen en het doen van beloftes. Deze tekst is geschreven vanuit een christelijk perspectief en ontstaan in een tijd waarin de Kerk zich hevig verzette tegen wereldlijke liefde tussen man en vrouw. Ook in de epiloog van de *Merlijncontinuatie* wordt duidelijk gemaakt dat Merlijn zijn gevangenzetting te danken heeft aan het feit dat hij zich heeft laten verleiden door een vrouw. In de *Huth-Merlin* is het geen liefdesrelatie die tot Merlijns ondergang leidt, maar een combinatie van de hoofdzonde lust en een gemene bedriegster. Vooral de huichelachtige vrouw, Nimiane, moet het ontgelden. Zij wordt door de verteller gezien als leugenaarster en verleidster.

Tot slot het hoogtepunt van het verhaal en het dieptepunt van Merlijns leven: zijn gevangenzetting. De uitvoering van de opsluiting hangt samen met de redenen die Nimiane voor die opsluiting heeft. In de teksten waarin ze van Merlijn houdt, zoals de *Estoire*, wordt de opsluiting liefdevol, bijna romantisch uitgevoerd. In de *Lancelot*, waarin Nimiane Merlijn gevangenzet om haar goedgunstigheid te tonen, laat ze hem vredig inslapen. In de *Huth* en de *Morte* haat Nimiane Merlijn en in deze teksten is de gevangenzetting dan ook zeer gruwelijk. In *The last enchantment* is Nimiane niet van plan Merlijn op te sluiten, maar wordt de gevangenzetting veroorzaakt door een misverstand. Daarmee eindigt de relatie van Merlijn en Nimiane op dezelfde wijze als hij ooit begon. Merlijn vroeg Nimiane bij hem te komen, omdat hij haar voor Ninian aanzag. Nu begraaft Nimiane Merlijn, omdat ze denkt dat hij dood is. Merlijn blijkt echter in een coma te liggen. Het lukt hem uit de grafheuvel te ontsnappen en daarmee is *The last enchantment* de enige tekst waarin Merlijn zijn vrijheid terugkrijgt. In de *Huth-Merlin* sterft hij kort na zijn opsluiting en in de andere teksten zal zijn gevangenschap eeuwig duren. In de teksten die Merlijns gevoelens over zijn opsluiting bespreken, realiseert hij zich dat hij de gevangenschap aan zichzelf te wijten heeft.

Uit de tekstvergelijkingen blijkt dat de *Estoire de Merlin*, de *Merlijncontinuatie* en beide Middelenlengse *Merlins* hetzelfde verhaal vertellen. De Middelenlengse *Merlin* in verzen is slechts gedeeltelijk overgeleverd, maar de prozavariant komt geheel overeen met zijn voorbeeldtekst, de *Estoire de Merlin*. De verteller van de Middelenlengse prozabewerking bracht geen wijzigingen aan om het verhaal met de ideeën van zijn tijd overeen te laten komen. Het is mogelijk dat hij van mening was dat het verhaal niet in zijn tijd of wereld speelde en dat hij het daarom niet nodig vond het overeen te laten komen met de realiteit waarin hij leefde. Van Velthem, die de *Merlijncontinuatie* schreef, maakte wel aanpassingen om het verhaal van de *Estoire* voor zijn publiek geloofwaardig te maken. Hij verminderde de verwijzingen naar magie en liet Nimiane minder van Merlijn houden om haar een reden voor zijn gevangenzetting te geven.

Twee andere teksten met veel overeenkomsten zijn de *Huth-Merlin* en de *Morte d'Arthur*. Malory baseerde zijn beschrijving van de tijd die Merlijn en Nimiane samen doorbrengen op de *Suite*. Hij kortte die episode sterk in en liet daarbij onder andere de gevoelens van Merlijn en de leugens van Nimiane weg. Hierdoor lijkt de *Morte*, ondanks de vele overeenkomsten met de *Huth*, een andere kijk op het verhaal te geven.

De overige werken, de *Lancelot en Prose* en *The last enchantment*, bevatten een versie van het verhaal die zeer afwijkt van de andere teksten. In de eerstgenoemde tekst is het verhaal van Merlijn en Nimiane slechts een interpolatie om aan te geven hoe Nimiane kennis van magie verworven heeft. Het verloop van deze episode wordt voornamelijk bepaald door de eisen die het vervolg van de *Lancelot* aan beide personages stelt. *The last enchantment* is een erg vrije bewerking van het verhaal. In dit boek verlopen de verleiding, magielessen en opsluiting anders dan in de Middeleeuwse teksten. Toch blijft de thematiek hetzelfde en speelt misleiding ook in deze variant een rol.

Het feit dat er tussen een aantal van de teksten zeer grote verschillen bestaan, duidt niet direct op een chronologische ontwikkeling van het verhaal. Niet altijd zetten de veranderingen zich voort van de *Lancelot*, via de *Estoire*, tot aan de *Suite*. Toch heb ik enkele aspecten ontdekt, waarvan de ontwikkeling die ze vertonen wel in verband staat met het verloop van de tijd. De vertalingen en bewerkingen wijken van het patroon af, omdat zij niet altijd de ideeën van hun tijd over het verhaal weergeven. De *Prose Merlin* is bijvoorbeeld aan het eind van het ontwikkelingsproces van het verhaal geschreven, maar omdat het een exacte vertaling is van de *Estoire de Merlin*, hoort deze beschrijving eerder aan het begin van de traditie van Merlijn en Nimiane thuis. De *Estoire* en de *Merlijncontinuatie* vertonen wel verschillen die te maken hebben met de verschillende eeuwen waarin deze teksten geschreven zijn. De Middelnederlandse tekst uit 1326 bevat meer rationele elementen dan zijn voorbeeldtekst van een eeuw eerder, waarin magie een belangrijke rol speelt.

Als we alleen de Oudfranse teksten bekijken, die aan de basis stonden van de diverse bewerkingen in andere talen, valt het op dat de geschiedenis van Merlijn en Nimiane steeds fatalistischer en negatiever beschreven is. Nimiane wordt steeds wreder. In de *Lancelot en prose* is zij een goede fee. In de *Estoire* begint ze Merlijn te misleiden, maar omdat ze ook van hem houdt en haar misleiding beperkt is, blijft ze een aardig meisje. Volgens de *Huth-Merlin* doet ze echter niets anders dan liegen en bedriegen, waardoor haar karakter van goedgunstig tot uiterst slecht ontwikkeld is. Over Merlijn worden de ideeën eveneens steeds slechter. Hij ontwikkelt zich van oude, wijze, liefhebbende tovenaarszoon naar een opdringerige duivelszoon vol lust. Ook de opsluiting is van een romantische scène veranderd in een zeer gruwelijke daad.

Een andere ontwikkeling is de rationalisering. Deze is onder andere waar te nemen in de verschillende beschrijvingen van de gevangenzetting. De *Estoire de Merlin* beschrijft de opsluiting als een magisch ritueel, uitgevoerd op een plek in de Andere Wereld. In de *Huth-*

Merlin sluit Nimiane Merlijn op door hem in een tombe te leggen. Toch is hier geen rechtlijnige afname van magische elementen te constateren, want ook in de *Huth* voert Nimiane betoveringen op de tombe uit en in de vroegste tekst, de *Lancelot en prose*, slaapt Merlijn al op een niet-magische locatie. Alle teksten bevatten dus magische en rationele elementen, maar de verhouding tussen die elementen verschuift in de loop van de dertiende eeuw wel van veel magie en weinig rationaliteit naar overwegend rationeel in combinatie met enkele magische elementen.

In enkele Middeleeuwse teksten is een onderliggend programma te ontdekken, dat bepalend is geweest voor de wijze waarop het verhaal van Merlijn en Nimiane in deze teksten beschreven is. De programma's van de *Estoire de Merlin* en de *Huth-Merlin* geven de ideeën van de schrijver of opdrachtgever van deze teksten weer. Op de behandelde episode in de *Lancelot* had de visie van de schrijver of opdrachtgever weinig invloed. In die tekst zijn de plannen voor het vervolg van het verhaal de bepalende factor geweest voor de episode over Merlijn en Nimiane, die in deze tekst vooral nut heeft als verklaring voor Nimianes kennis van magie. Ook de Middelenegse schrijvers gaven in hun werken geen eigen standpunt weer, maar namen de onderliggende gedachte over van hun voorbeeldteksten.

De visie die de *Estoire* vertegenwoordigt, is afkomstig van de christelijke kerk, die ageerde tegen wereldlijke liefdesrelaties tussen man en vrouw. Het standpunt dat de *Huth-Merlin* inneemt, is gericht tegen vrouwen. Ze zouden gemeen zijn en mannen verleiden met hun leugens. Hoewel de vertellers in de loop van de dertiende eeuw steeds slechter over vrouwen gingen denken, is dit niet echt een ontwikkeling in het verhaal te noemen. Deze gedachten veroorzaakten wel ontwikkelingen in de verhaallijn, doordat ze de beschrijvingen van het verhaal beïnvloedden. Een van die ontwikkelingen is het steeds slechter worden van Nimianes karakter, wat ik al eerder aangetoond heb. Ook waren de standpunten die de schrijvers innamen van grote invloed op de gevangenzetting van Merlijn. Zo heeft Merlijn zijn opsluiting in de *Estoire* te danken aan de zonde die hij begaat door een liefdesrelatie aan te gaan. In de *Huth* wordt zijn opsluiting veroorzaakt door het bedrog van een gemene vrouw. De *Merlijncontinuatie* bevat dezelfde visie als de *Estoire*, waarvan deze tekst een bewerking is. Bovendien meldt schrijver Van Velthem in zijn nawoord dat hij het niet wijs van Merlijn vindt, dat hij zich door een vrouw tot zijn gevangenzetting heeft laten verleiden. Hij ziet Merlijn als een dwaas.

Mary Stewart neemt een bijzondere plaats in temidden van de behandelde teksten. Deze moderne versie van het verhaal volgt niet de lijnen waarlangs het verhaal zich in de Middeleeuwen heeft ontwikkeld. Wel is de roman als een resultaat te zien van alle ontwikkelingen en varianten op het verhaal. In *The last enchantment* is namelijk een combinatie gemaakt van elementen uit de verschillende Middeleeuwse teksten. Zo bevat deze roman onder andere de liefde tussen Merlijn en Nimiane uit de *Estoire*, de noodzaak van Nimiane om magie te leren voor haar toekomstige carrière als raadgeefster uit de *Lancelot* en de gemene bezweringen uit de *Huth-Merlin*. Stewart voegt ook eigen elementen toe, afkomstig uit andere bronnen en haar fantasie, en beschrijft het proces van verleiding, onderwijs en opsluiting op geheel andere wijze dan de Middeleeuwse teksten. Vooral de afloop van het verhaal, waarin Merlijn zijn vrijheid terugkrijgt nadat hij door een misverstand begraven is, wijkt af van de Middeleeuwse verhalen. Door de vele misverstanden, waar Merlijn niet altijd iets aan kan doen, heeft deze tekst niet het tragische karakter van de romantische *Estoire de Merlin* en haar bewerkingen, waarin liefde centraal staat, noch het fatalistische van de gruwelijke *Huth-Merlin* en *Morte d'Arthur*, met grote rollen voor haat en bedrog. Misleiding, onmacht en de kracht van liefde zijn echter zowel in de Middeleeuwse teksten als in de roman uit de twintigste eeuw de kernthema's van het verhaal over de gevangenzetting van tovenaars Merlijn door zijn leerlinge Nimiane.

Merlijn en Nimiane.

Bronnen en literatuur

Edities

- Lovelich, H., *Merlin. A middle-english metrical version of a french romance*, ed. E.A. Kock (Londen 1932)
- Maerlant, J. van, *Historie van den Grale und Boek van Merline. Nach der Steinfurter Handschrift hrsg. von T. Sodmann* (Keulen 1980)
- Maerlant, J. van, *Merlijn, naar het eenig bekende Steinforter handschrift uitgegeven door J. van Vloten* (Leiden 1880)
- Malory, Th., *Le morte d'Arthur or The hole book of kyng Arthur and of his noble knyghtes of the rounde table*, ed. S.H.A. Shepherd (New York 2004)
- Monmouth, G. of, *Vita Merlini*, ed. B. Clarke (Cardiff 1973)
- Stewart, M., *The last enchantment* (New York 1979)
- Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de 'Lancelot en prose'*
overgeleverd in de 'Lancelotcompilatie'. Pars 1, ed. B. Besamusca en A. Postma (Hilversum 1997)
- Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de 'Lancelot en prose'*
overgeleverd in de 'Lancelotcompilatie'. Pars 2, ed. B. Besamusca en A. Postma (Assen 1991)
- Lancelot do Lac. The non-cyclic old french prose romance. Vol. I: The text*, ed. E. Kennedy (Oxford 1980)
- La suite du roman de Merlin, vol. I*, ed. G. Roussineau (Genève 1996)
- Merlin. Roman en prose du XIIIe siècle publié avec la mise en prose du poème de Merlin de Robert de Boron d'après le manuscrit appartenant à M. Alfred H. Huth*, ed. G. Paris en J. Ulrich (Parijs 1886)
- Merlin or the early history of king Arthur: a prose romance*, ed. W. Mead en H. Wheatley (Londen 1899)
- Prose Merlin*, ed. J. Conlee (Kalamazoo 1998)
- The vulgate version of the arthurian romances. Vol I: Lestoire del Saint Graal*, ed. H. O. Sommer (Washington 1909)
- The vulgate version of the arthurian romances. Vol II: Lestoire de Merlin*, ed. H. O. Sommer (Washington 1908)

Secundaire literatuur

- Berthelot, A., 'Merlin and the Ladies of the Lake' in: P.H. Goodrich en R.H. Thompson, ed., *Merlin: a casebook* (New York en Londen 2003) p. 162-185
- Berthelot, A., 'De Niniane à la Dame du Lac, l'avènement d'une magicienne' in: D. Bohler en M. Zink, ed., *Hostellerie de pensée: études sur l'art littéraire au Moyen Age offertes à Daniel Poirion par ses anciens élèves* (Parijs 1995) p. 51-57
- Besamusca, B., 'Velthems *Merlijn-continuatie*: de Munsterse fragmenten', *Nieuwe taalgids* 76 (1983) p. 27-42
- Brugger, E., 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage', *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 30 (1906) p. 169-23
- Brugger, E., 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage' *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 33 (1908) p. 145-194
- Brugger, E., 'L'enserrement Merlin. Studien zur Merlinsage' *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 35 (1910) p. 1-55
- Brugger-Hacket, S., *Merlin in der europäischen Literatur des Mittelalters* (Stuttgart 1991)
- Cani, I., 'Viviane ou l'invention de la difficulté d'aimer. Réinterprétation de la figure de Viviane dans la littérature du XXe s.', *Revue de littérature comparée* 75:4 (okt-dec 2001) p. 497-511
- Combes, A., 'The Merlin and its Suite' in: C. Dover, ed., *A companion to the Lancelot-Grail cycle* (Cambridge 2003) p. 75-86
- Dover, C., 'The book of Lancelot' in C. Dover, ed., *A companion to the Lancelot-Grail cycle* (Cambridge 2003) p. 87-95
- Ferrante, J.M., *Woman as image in medieval literature: from the twelfth^h century to Dante* (New York 1975)
- Gerritsen, W.P., 'Merlijn' in: W.P. Gerritsen en A.G. van Melle, ed., *Van Aiol tot de Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst* (Nijmegen 1993) p. 227-235
- Hamilton, B., *Religion in the medieval west* (Londen 2003)
- Harf-Lancner, L., *Les fées au Moyen Âge. Morgane et Mélusine : la naissances des fées* (Genève 1984)
- Harf-Lancner, L., 'Fairy godmothers and fairy lovers' in: T.S. Fenster, ed., *Arthurian Women: A casebook* (New York en Londen 1996) p. 135-151

- Heng, G., 'Enchanted ground. The feminine subtext in Malory' in: Thomas Malory, *Le Morte d'Arthur*, ed. S.H.A. Shepherd (New York 2004) p. 835-848
- Holbrook, S.E., 'Nymue, the chief Lady of the Lake in Malory's *Le Morte Darthur*' in: T.S. Fenster, ed., *Arthurian Women: A casebook* (New York en Londen 1996) p. 171-191
- Lacy, N.J. ed., *Lancelot-Grail : the Old French Arthurian Vulgate and post-Vulgate in Translation*. Vol. I (New York 1993)
- MacDonald, A.A., *The figure of Merlin in 13th century french romance* (Lewiston 1990)
- Nitze, W.A., 'The esplumoir Merlin', *Speculum* 18:1 (jan. 1943) p. 69-79
- Paton, L.A., *Studies in the fairy mythology of Arthurian romance* (New York 1970)
- Sodman, T., 'Die Münsterschen Fragmente von Lodewijks van Velthems *Boec van coninc Artur*', *Niederdeutsches Wort* 23 (1983) p. 39-81.
- Zumthor, P., 'Merlin, prophet and magician' in: P.H. Goodrich en R.H. Thompson, ed., *Merlin: a casebook* (New York en Londen 2003)

Illustratieverantwoording

- p. 5: Louis Rhead, 'Merlin the enchanter' in: James Knowles, *King Arthur and his knights* (New York 1923)
- p. 13: Albert Herter, 'Merlin, changed into the appearance of a fair young squire' in: Thomas Wentworth Higginson, *Tales of the enchanted islands of the Atlantic* (New York 1899)
- p. 21: Sir Edward Burne-Jones, *Merlin and Nimuë* (1870), Victoria and Albert museum (Londen)
- p. 29: Sir Edward Burne-Jones, *The beguiling of Merlin* (1874), Lady Lever Art Gallery (Port Sunlight)
- p.38: Eleanor Fortescue-Brickdale, 'Merlin and Vivien' in : Alfred Tennyson, *Idylls of the king* (Londen 1911)
- p. 41: George Wooliscroft en Louis Rhead, 'Vivien's Spell' in: Alfred Tennyson, *Idylls of the King* (New York 1898)
- p.48: Lancelot Speed, 'Merlin and Vivien' in: Thomas Malory, *King Arthur and the knights of the round table*, ed. Rupert S Holland (Philadelphia 1919)
- p. 49: John William Waterhouse, *The magic circle* (1886), Tate Gallery (Londen)
- p. 51: H. J. Ford, 'Merlin and Vivien' in: Andrew Lang, *King Arthur: the tales of the Round Table* (New York 1902)
- p. 54: Eleanor Fortescue-Brickdale, 'Merlin' in: Alfred Tennyson, *Idylls of the king* (Londen 1911)
- p. 65: Gustave Doré, 'Vivien encloses Merlin in the tree' in: Alfred Tennyson, *Idylls of the king* (London 1867)